

השבת והמקדש

הרב יצחק לוי

ראשי פרקים

- מבוא**
- א. קדושת שבת קודמת לקדושת משכן ומקדש**
- ב. קדושת הזמן והמקום**
- עירובין
נרות שבת
הדס לשבת
כיסופין
ההכנות לשבת
תוספת שבת
מלבושי שבת
קבלת שבת
- ג. השבת והמקדש – זמן ומקום בהם מתגלה מלכות ה' על כל העולם כולו**
1. בניית בית קבע לשכינה הינה מנוחה המקבילה במהותה למנוחת הקב"ה ביום השביעי לבריאה
2. הזיקה בין המלכת ה' לבניין בית המקדש
3. הזיקה בין שבת להמלכת ה'
4. סיום מלאכת הבריאה וסיום מלאכת המשכן
- ד. שבת ומקדש – יחס של חיבה**
1. השבת ככלה
2. השבת כמלכה
3. השבת כמלכה וככלה
- א. הקשר בין כלה למלכה
ב. דעת הרב קוק
ג. המהר"ל מפראג
ד. הרב דסלר
4. הכרובים והמקדש – מקום חיבת זכר ונקבה
5. המקדש כמקום מלכות
6. הכרובים והמקדש: גם מקום חיבה וגם מקום מלכות
- ה. מלאכת הבריאה והשלמתה ע"י השבת וע"י המשכן**
1. המשכן והמקדש תכלית הבריאה והשלמתה
2. ההקבלות בין בריאת העולם ובין מלאכת המשכן
3. ההקבלה בין סדר הבריאה ובין סדר בניין המשכן
4. זכרון בריאת העולם בשיר שהיו הלוויים אומרים בבית המקדש
- ו. "את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו אני ה'"
- ז. הקשר בין הציווי על השבת לבניין המשכן
1. מהות המלאכות האסורות נלמדה בתורה שבעל פה מן המשכן
2. איכות המלאכות – "מלאכת מחשבת" – נלמדת מן המשכן
3. השבת והמשכן – מייצגים את הברית בין ה' לישראל
- ח. מקומה של השבת בציווי על המשכן
1. ע"פ המדרש
2. ע"פ "ספר חסידים"
3. ע"פ הגאון מבריסק בספרו "בית הלוי"
4. ע"פ "כלי יקר"
5. ע"פ "משך חכמה"
6. ע"פ הגאון הרב שלמה פיישר בספרו "דרשות בית ישי"
- ט. השבת במקדש**
1. היחס בין שביתה לעבודה
2. בואם של האנשים למקדש בשבת
3. קרבן מוסף
- א. רק שני כבשים
ב. מדוע קרבן מוסף בשבת אינו כולל גם קרבן חטאת כבשאר המועדים?
4. החלפת לחם הפנים בשבת
- א. משמעות השולחן והבאת לחם הפנים
ב. מקור הברכה לישראל ולעולם
ג. איך מתבצעת בפועל העבודה
5. החלפת המשמרות במקדש בשבתות
6. השבת במקדש יחזקאל
- סיכום**

מבוא

ברצוננו במאמר זה לבחון את היחס בין שתיים ממצוותיה המרכזיות ביותר של התורה (שבכתב ושבעל־פה): שבת, ומקדש.

הן השבת והן המקדש לחוד ראויים כמובן לעיון עצמאי ומקיף, ואילו בכוונתנו לעמוד על הזיקה ביניהם: שבת הינה מקדש של זמן, ואילו המקדש מבטא יותר מכל את קדושת המקום.

תחילה נברר את משמעות העובדה שבתורה קדושת הזמן קודמת לקדושת המקום. אחר כך נבחן מספר היבטים של זיקת זמן ומקום בהקשר של ירושלים, מקדש ושבת.

נראה כי אחת המשמעותיות המעניינות היא ראיית השבת והמקדש כאפשרויות להמליך את הקב"ה עלינו. בשבת אנו ממליכים אותו בעצם השביתה ממלאכה ובהפסקת היצירה, המאפשרות להתבונן ביצירתו של הקב"ה, ואילו המקדש כולו הינו ארמון מלכותו של המלך. לכך נביא בעז"ה ראיות בגוף המאמר.

בנוסף, ישנו דמיון מעניין בין השבת, שנקראת כלה וגם מלכה, ובין הכרובים והמקדש, שהם גם כסא וארמון מלכות, וגם מקום חיבה בין כנסת ישראל לקב"ה.

ההקבלה המפורסמת בין תיאור התורה את בריאת העולם לבין תיאור התורה את עשיית המשכן, מלמדת על כך כי במובנים עמוקים, המשכן מהווה את השלמתה של הבריאה. בהקשר זה מעניין לבחון את מקומה של השבת שבתום בריאת העולם לעומת השבת הנזכרת בסמוך לציווי המשכן.

ביטוי מעניין נוסף להקבלה בין שבת למקדש הינו ציווי התורה "את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו אני ה'".¹ נבחן מה משמעות הקבלה זאת בין שמירת שבת ליראת מקדש.

סמיכות הציווי על השבת מיד לאחר תיאור הציווי על המשכן, הביאה את חז"ל ללמוד מכך שאין בניין המשכן דוחה את קיומה של השבת. בנוסף, למדו חז"ל כי מלאכות המשכן משמשות כדגם להגדרת מהות המלאכות שנאסרו בשבת, וכן להגדרת איכותן – "מלאכת מחשבת אסרה התורה".

נשאלת השאלה מדוע תיאור הציווי הראשוני על המשכן קודם לשבת, בעוד שבביצוע

– בניית המשכן – השבת היא זו שקודמת לתיאור הבנייה בפועל?

מה מייחד את השבת במקדש? מהן הנקודות המיוחדות לשבת המתבצעות במקדש? (קרבת המוספים, החלפת לחם הפנים על השולחן, החלפת המשמרות).

1. ויקרא כו, ב.

כל אחד מן הנושאים דורש הרחבה ועיון בפני עצמו, ואנחנו הבאנו כאן את תמצית הדברים בלבד. בחלק מן הנושאים עסקו מחברים שונים. הבאנו את דבריהם, הלכנו בעקבותיהם והוספנו גם את דעתנו.

בראייה כוללת, התבוננות בזיקה שבין שני הנושאים הללו מראה עד כמה ההקשרים ביניהם עמוקים ויטודיים; כמה משמעותי ועמוק הקשר בין מקדש בזמן למקדש במקום. בראייה זו נראה כי בשניהם יש גילוי משמעותי ביותר של נוכחות הקב"ה, ועד כמה בשניהם מוטל על האדם לעשות, אם בעשייה בפועל או בהימנעות מעשייה, על מנת לאפשר את הגילוי השלם של אותה נוכחות אלוקית.

החסידות מאוד הדגישה את הגילוי האלוקי במימדים של עולם, שנה ונפש: מקום, זמן ואדם; והווייה זאת מתגלה בהחלט בנושא שלנו. עיוננו נועד לאפשר הבנה מעמיקה בזיקה שביניהם.

א. קדושת שבת קודמת לקדושת משכן ומקדש

הקדושה הראשונה המופיעה בתורה היא קדושת הזמן. בהשלמת תיאור הבריאה, אומרת התורה² "ויברך אלוקים את יום השביעי ויקדש אותו כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלוקים לעשות". קדושת הזמן, השבת, הינה חלק אינטגרלי מהשלמת בריאת העולם. שביתת הקב"ה מכל מלאכתו היא יצירת המנוחה בעולם. ההופעה הראשונה של המילה "מקדש" הינה בתום שירת הים³: "תביאמו ותטעמו בהר נחלתך מכוון לשבתך פעלת ה' מקדש ה' כוננו ידיך", כשהכיר פרעה מלך מצרים, יחד עם המצריים ובני ישראל, במלכותו המוחלטת של הקב"ה, בעקבות יציאת בני ישראל ממצרים.

הציווי על בניית מקדש מופיע בפרשת תרומה⁴: "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם". פרופ' השל מתייחס לסוגיה זו בספרו "ישראל ההווה והנצח"⁵, ובהקשר של דיוננו מוסיף את הדברים הבאים:

"שלמה המלך, בשעה שחנך את בית המקדש, קרא: 'ה' אמר לשכון בערפלי'... כי האמנם ישב אלוקים על הארץ הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך, אף כי הבית הזה אשר בניתי" (מלכים א' ח', י"ב, כ"ז). "הלא את השמים ואת הארץ אני מלא נאום ה'" (ירמיהו כ"ג, כ"ד) – אמר ירמיה; "מלא כל הארץ כבודו" (ישעיהו ו', ג') – אמר ישעיה.

אמנם השכינה שורה בכל מקום, אבל מכיוון שהאדם יושב תמיד בנקודה מוגדרת בחלל, תחושתו את השכינה תלויה במקום מסויים. האמת החיה היא

2. בראשית ב, ג. 3. שמות טז, יז. 4. שמות כה, ח. 5. "ישראל ההווה והנצח" עמ' 47-46.

מזיגה של האוניברסאלי והאישי, של מה שאינו ניתן לביטוי עם ברי-הביטוי, של הנצחי עם החולף, הגוף והנפש, אידאה והבנה, של ריחוק וקרבה, של הנעלה מעל כל, עם מה שהוא נתון בתוך הזמן והמקום.

אף המאמינים כי ה' יתברך נמצא בכל מקום, מקצים מקום למקדש. כדי שתורגש הקדושה בכל עת ובכל מקום, היא חייבת להיות ברגע מסויים במקום מוגבל.

בראשית היה הרגע, הזמן, נוכחות השכינה, קדושה שבזמן, היום השביעי. כאשר החלו דברי הימים היתה רק קדושה אחת בעולם, הקדושה שבזמן. כאשר עמד להישמע קולו של האלוקים בסיני, הוכרזה קריאה לקדושה באדם. "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש". רק לאחר שנפתה העם לפולחנו של עצם, לעגל הזהב, נצטוו על הקמתו של משכן, על קדושה שבמקום⁶. הקדושה שבזמן קדמה לכל, לאחריה באה קדושת האדם, ולאחרונה – קדושת המקום. הזמן התקדש בידי שמים. המקום, המשכן, נתקדש על ידי משה.

חכמינו ז"ל מבחינים בשלוש בחינות של קדושה: קדושת שם ה', קדושת השבת, וקדושת ישראל. קדושתה של השבת קדמה לקדושתו של עם ישראל. קדושת ארץ ישראל נגזרה מקדושת עם ישראל. הארץ לא היתה קדושה בימיו של תרח, אף לא בימיהם של האבות. היא נתקדשה על ידי העם כאשר נכנס לארץ בהנהגתו של יהושע. הארץ נתקדשה על ידי העם, השבת על ידי ה'. ירושלים היא "העיר אשר בחרתי לי לשום שמי שם" (מלכים א' י"א, ל"ו). היא "עיר אלוקינו אלוקים יכוננה עד עולם סלה" (תהלים מ"ח, ח').

כל ציוויליזציה טכנית שאיפתה לנצח את החלל, לשלוט בכלל, להגדיר את מספר העצמים השייכים לנו הממלאים את החלל, להרבות את היש התופס מקום, להרבות בכוח ובשלטון – ויחד עם זה לברוח מפני הזמן. רוצים אנו להרבות את רכושינו ומפסידים אנו בהווייתנו. הלא לא כמותם ואיכותם של העצמים אשר ברשותינו מגבירים את עוצמת הווייתנו, אלא שעות ורגעים הם שבהם קונים אנו את עולמנו. היהדות מעוניינת יותר בזמן מאשר בחלל.

המילה "קדוש", אחד המושגים היותר חשובים בתורה, המייצגים את סודו והודו של האלוקים – מופיעה לראשונה בסוף מעשה בראשית, ולא התייחסה להר ולא למזבח ולא לשום עצם מן העצמים שנבראו, ולא נקבע שום מקום

מן המקומות להיות קדוש, אלא מה נאמר שם? "ויברך אלוקים את יום השביעי ויקדש אותו" (בראשית ב', ג').

רחוקה היא תפישה זו מכל המיתולוגיות, שהרי בכל אותן אמונות ודעות היו מסיימים מעשה הבריאה, כגולת כותרת – בקביעת מקום קדוש, הר או מעיין, עץ או גיא – ואילו תורתנו לא קידשה את המקום, כי את הזמן, את השבת, בבריאת העולם רק קדושה אחת נקבעה, והיא קדושת היום. לאחר זמן לפני שניתנה תורה לעם הנבחר, נדרש מעם זה להיות "ממלכת כהנים וגוי קדוש" (שמות י"ט, ו'); ורק אחר שנכשל העם הזה ודרש אלוקים אשר יראום בעיני בשר ונטמאו בעגל, אז ניתן להם – לבל ילכו אחרי התוהו – גם מקום קדוש והושמו בו כלים למען יוכלו לעבוד את ה' בטהרה, ועם זה ניתן אף לחושיהם הנדרש להם. ורבות הודגש במדרשים, שלא ניתן להם הצו לבנות את המשכן אלא לאחר שנכשלו בעגל, ושלא ניתן להם אלא מפני שדרוש היה להם מתוך חולשתם".

השל מוסיף כאן נדבך בהבנתנו את היחס בין מקום וזמן. הציוויליזציה הטכנית שואפת לשלוט בחלל, להרבות בתפיסת המקום ובמקביל לברוח מפני הזמן. מבחינה מסוימת, לא השליטה במקום מעניקה משמעות קיומית להווייתנו אלא הזמן בו אנו קונים את עולמנו.

התורה קידשה בהשלמת הבריאה את הזמן – השבת – ולא את המקום, וזאת בניגוד לכל המיתולוגיות המסיימות את מעשה הבריאה בקביעת מקום קדוש. התורה קבעה בתום מעשה הבריאה רק את קדושת הזמן.

מעניין כי השל קושר את סוגיית קדושת המקום לכישלון ישראל בחטא העגל, בעקבותיו נצטוו על בניין המשכן. אמנם⁷ קיימת דעה שונה – דעת הרמב"ן והראב"ע, כמדה מורים לכאורה פשטי הפס', ולפיה הציווי של ה' את משה על המשכן מתרחש לפני העגל, לפי חשבונם של חז"ל בארבעים יום הראשונים בהם משה נמצא על ההר, ועל כן הוא לכתחילה ממש, ללא קשר לחטא.

נחמה ליבוביץ⁸, מביאה חיזוק לדברי השל:

"מן המאמר במדרש אגדה תרומה: "דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה... ועשית את המזבח עצי שטים" (שמות כ"ז, א'). – וכל עניין המנורה והשולחן והמזבח והקרשים והאודה והיריעות וכל כלי המשכן – מפני מה? אמרו ישראל לפני הקב"ה: "ריבוננו של עולם, מלכי הגויים יש להם אוהל ושולחן

7. ועל כך הרחבנו בשיעורינו על המקדש, ביהמ"ד הוירטואלי של ישיבת הר עציון, שנת תשס"ז.

8. ב"עיונים על ספר שמות", מאמר "אין מלאכת המשכן דוחה שבת" עמ' 462-465.

ומנורה ומקטר קטורת, וכן הוא תכסיסי מלוכה, כי כל מלך צריך לכך, ואתה הוא מלכנו גואלנו מושיענו – לא יהיו לפניך תכסיסי מלוכה, עד שיוודע לכל באי עולם כי אתה הוא המלך?!

אמר להם: בני, אותם בשר ודם צריכים לכל זה, אבל אני איני צריך, כי אין לפני לא אכילה ולא שתיה, ואיני צריך מאור – ועבדי יוכיחו כי השמש והירח מאירים לכל העולם ואני משפעי עליהם מאורי, ואני אשגיח עליכם לטובה בזכות אבותיכם.

אמרו ישראל לפני הקב"ה: ריבוננו של עולם, אין אנחנו מבקשים את האבות: כי "אתה אבינו, כי אברהם לא ידענו ישראל לא יכירנו" (ישעיהו ט"ג, ט"ז). אמר להם הקב"ה: אם כן עשו מה שאתם חפצים אלא עשו אותם כאשר אני מצווה אתכם... שנאמר: "ועשו לי מקדש...", ועשו לי מנורה... ועשו לי שולחן... ועשו מזבח מקטר קטורת".

אם כן – לדעת מדרש זה – ניתנה קדושה במקום רק על פי יוזמתם של ישראל ואילו קדושת הזמן ניתנה של ידי ה' עוד בששת ימי בראשית. את המשכן קידש משה:

"ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן וימשח אותו ויקדש אותו..." (במדבר ז', א')

ואילו את יום השבת קידש הקב"ה בכבודו ובעצמו:

"ויברך אלוקים את היום השביעי ויקדש אותו" (בראשית ב', ג').

ומכאן הבחנה עקרונית בין קדושת הזמן, שהיא קדושה אלוקית, לבין קדושת המקום המתגלה רק על פי יוזמתם של ישראל. לפיכך ניתן להבין מדוע קדושת הזמן קודמת לקדושת המקום – זאת נצחית, אלוקית, וזאת תלויה ביוזמה אנושית ועל כן איננה נצחית.⁹

מעניין לראות בהקשר זה את ניסוחו של ר' צדוק הכהן מלובלין בספרו¹⁰, ביחס לשלוש הפעמים שהמושג קודש מופיע במקרא בהקשרים של זמן, מקום ונפש:

"פעם ראשון שנוכרת בתורה מילת "קדושה" היא אצל יום השבת, מיד בבריאת העולם בפרשת בראשית, "ויברך וגו' וקידש אותו". וקיבלתי שבכל דבר ועניין, במקום שמילה זו נזכר פעם ראשונה בתורה שם הוא שורש העניין, וכן שורש הקדושה שישנו בעולם הוא קדושת יום השבת שהיא קדושה קביעה וקיימא, שקבע השי"ת בעולמו זמן מיוחד לברכה וקדושה שברכו קדשו... אבל הכנת אדם לקדושה... אינו אלא לאחר שקידש השי"ת יום השבת ונתן קדושה

9. בהמשך המאמר נרחיב בסוגיה זאת. 10. "ישראל קדושים" עמ' ל"ד.

בזמן; מזה נמשך גם למקום ולנפש. ובמקום – הקדושה הראשונה היתה בהר באלוקים בחורב, דשם נאמר למרע"ה בפרשת שמות "המקום וגו' אדמת קודש". ולפי שכבר נתקדש אז למתן תורה משבא משה לשם, שהיה מוכן לקבלת תורה עליו. ובנפש – מתחילה, ביציאת מצרים, הבכורות – "קדש לי כל בכור". ואח"כ במתן תורה כל ישראל – "ממלכת כהנים וגוי קדוש". כי הכהנים הם הקדושים כמ"ש קדשו לכהנו לי. והבכורות שמשו בכהונה עד העגל. ובמתן תורה נעשו כולם ממלכת כהנים וגוי קדוש".

וב"פרי צדיק":

"אחר שנזכר קדושת השבת בזמן שהוא קביעא וקיימא, לא נזכר קדושה עד משרע"ה שנאמר "כי המקום וגו' אדמת קודש הוא", והיינו קדושה במקום, ואח"כ "קדש לי כל בכור", קדושת הנפש"¹¹.

נשאלת השאלה: מהי משמעות העובדה שקדושת הזמן קודמת לקדושת המקום? תחילה יש לומר כי על פניו, נראה שהשבת היא חלק אינטגרלי מהבריאה עצמה. השלמת הבריאה אינה בסוף היום השישי אלא בסוף היום השביעי, שהוא עצמו חותם ומשלים אותה. אמנם, ברור כי כפי שכל הוויה בעולם מתגלה במימד הזמן והמקום, בוודאי גם בבריאה עצמה התגלתה נוכחות הקב"ה במימד הזמן ובמימד המקום כאחד ובו זמנית. ברור כי תהליך הבריאה עצמו ארך זמן מסויים וגם התפתח ממקום מסויים; המסורת בחז"ל על פיה "אבן השתיה ממנה הושתת העולם"¹², מתארת לכאורה מציאות בה קיימת נקודה ראשונית במרחב ממנה מתפתח העולם. יחד עם זאת, מושג הזמן נתקדש ראשון וזו אף הפעם הראשונה שמופיעה קדושה בעולם. קדושת המשכן, ולאחריו המקדש, מופיעה הרבה יותר מאוחר.

סביר מאוד להניח כי יש הסבר נוסף הנובע מן ההבחנה הראשונה. כיוון שקדושת הזמן היא אלוקית, שכן הקב"ה מקדש בעצמו את השבת, השבת היא נצחית, מקודשת לעולם, וקדושתה אינה יחסית ותלויה באדם. אמנם כל אדם מישראל מצווה גם הוא לקדש את השבת, אך כאמור, מקורה הוא אלוקי. לעומת קדושת השבת, המשכן ובעקבותיו המקדש, היא יצירה אנושית שהאדם מצטווה לעשותה: "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם"¹³ – עשיית המקדש תאפשר את השכינה בתוך בני ישראל. מעבר לעובדה כי על האדם, בני ישראל, לבנותו, נראה בהמשך הדברים כי עצם בנייתו אינה דוחה את השבת מכיוון שהשבת קיימת לעולם ואילו בניית המשכן הינה לאותו הזמן. בהמשך, ביחס לבניין המקדש, הנבואה חוזרת ואומרת כי קיומו של בית המקדש מותנה במעשיהם של ישראל, כאשר רק התנהגות מוסרית ושמירת המצוות תאפשרנה את

11. "פרי צדיק" שמות, תצוה אות ד. 12. יומא נד, ב. 13. שמות כה, ח.

השראת השכינה. הביטוי המובהק ביותר לתפיסה זו מצוי עם חנוכת בית ה' בימי שלמה, כפי שמבואר באמצע פרקי הבית¹⁴ ובאופן מפורט יותר לאחר מכן¹⁵:

”אם שוב תשבון אתם ובניכם מאחרי ולא תשמרו מצוותי חוקותי אשר נתתי לפניכם והלכתם ועבדתם אלוקים אחרים והשתחיתם להם, והכרתי את ישראל מעל פני האדמה אשר נתתי להם ואת הבית אשר הקדשתי לשמי אשלח מעל פני והיה ישראל למשל ולשנינה בכל העמים, והבית הזה יהיה עליון כל עבר עליו ישם ושרק ואמרו על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת ולבית הזה, ואמרו על אשר עזבו את ה' אלוקיהם אשר הוציא את אבותם מארץ מצרים ויחזקו באלוקים אחרים וישתחו וישתחוו להם ויעבדם על כן הביא ה' עליהם את כל הרעה הזאת.”

נאמר כאן מפורשות כי קיומו של הבית מותנה בשמירת המצוות והחוקות. מכאן שהמקדש הוא מותנה, בניגוד לשבת.

ואכן, בעוונותינו, המציאות מראה כי מאז חורבן בית המקדש השני אין מקדש, בעוד שהשבת קיימת לעד ולעולמי עולמים. אם כן, קדימות קדושת השבת – קדושת הזמן, לקדושת המקדש – קדושת המקום, הינה קדימות מהותית ולא טכנית, הן מצד היותה חלק מהותי מתהליך הבריאה עצמה, והן מצד זה שמקורה אלוקי ולא אנושי. על כן אין היא מותנית בזמן ובנסיבות, מה שאין כן במקדש הקבוע בירושלים ובהר המוריה, שקיומו מותנה בשמירת התורה והמצוות ע"י בני ישראל.

בהמשך לסוגיית קדושת השבת וקדושת המקדש, בחרנו להתייחס לכמה היבטים של סוגיה זו שבהם באה לידי ביטוי הזיקה ההדוקה בין קדושת הזמן והמקום, ובפרט בקשר בין שבת לירושלים והמקדש. בכך יעסוק הפרק השני.

ב. קדושת הזמן והמקום¹⁶

המהר"ל מפראג¹⁷ קובע כי ”זמן ומקום הם עניין אחד כידוע למבינים”. לעניין זה ביטויים רבים ונביא כאן חלקם.

עירובין

המשנה ב'במה מדליקין' אומרת, ”שלושה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשכה: עשרתם, עירבתם, הדליקו את הנר”¹⁸. רש"י במקום כותב כי הכוונה

14. מלכים א' ו, יא-יג. 15. מלכים א' ט, ו-ט. 16. פרק זה הינו מתומצת מדברי הרב הדרי במאמרו ”עומד אחר כתלינו” סעיף ב': ”התלכדות קדושת הזמן וקדושת המקום”, מתוך החוברת ”שאלו שלום ירושלים”, ירושלים, אייר תשמ"ה, עמ' 73 ואילך. 17. בתפארת ישראל כו. 18. שבת לד, א.

לעירובי חצרות ועירובי תחומין. ולכאורה, הרי השבת כולה רוחנית ומבטאת את קדושת הזמן, אם כן מה עניינה בזיקה למקום?

המדרש¹⁹ קובע כי יעקב אבינו קבע תחומים לשבת, ועל כך אומרת הגמרא²⁰:

”אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלי מצרים... לא כאברהם שכתוב בו קום התהלך בארץ לארכה וגו' ולא כיצחק שכתוב בו כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל, אלא כיעקב שכתוב בו ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה.”

יעקב ש”קראו בית”, שעליו נאמר ”לכו נעלה אל בית אלוקי יעקב”²¹, לו ניתנה נחלה ללא מיצרים. יעקב שקבע תחומין, גדרים, מיצרים מצמצמים, שכרו הוא נחלה בלי מצרים, פריצת התחומים בלא גבול. המקום בו הובטחה ליעקב מתנת ”ופרצת” למעלה מכל גבול ידוע הוא ”ויפגע במקום”; זהו מקום שעל פי חז”ל הוא למעלה מן המקום בו ארץ ישראל כולה נתקפלה מתחת למראשותיו, המזוהה על ידם כאבן השתיה ממנה הושתת העולם²². באופן מאוד מעניין, מקום בריאת העולם הצטמצם לאבן השתיה אשר ממנה התפשט והתרחב עולם החומר כולו, כדברי רש”י על הגמרא²³: ”ציון נבראת תחילה וסביב נדבקו רגבים עד סוף העולם מכל צד”. ובמקביל, המענג את השבת נותנים לו נחלה בלא מיצרים; השבת, הבאה לעולמנו מעולם שכולו שבת, זקוקה לתחומין, לבחינת מקום. הצד השני של המטבע הוא הנצח שהוא ירושלים. יש קשר בין המקום למושגי הזמן, במקרה זה, הנצח, כאשר במקביל עתידה ירושלים להתרחב ולעלות ולהיות מגעת עד כסא הכבוד²⁴.

נרות שבת

המדרש²⁵ דורש את הקשר בין נרות שבת לנרות ירושלים: ”אם שמרתם נרות של שבת, אני מראה לכם נרות של ציון שנאמר, בעת ההיא אחפש את ירושלים בנרות... האומות עתידין להלך לאור ה' שנאמר והלכו גוים לאורך, וכל כך למה? בזכות הנרות שאתם מדליקים בשבת”. תחילת שימורו של אור השבת היה בשבת בראשית, כך בבראשית רבה: ”ויברך אלוקים את היום השביעי – ברכו באורה”; ובערב שבת, עקב חטאו של אדם הראשון, התחלף אור זה לעור, ומה שהיה צריך להיות שקוף ובהיר נעשה מעובה ומכוסה. אך באמצעות אור השבת הופכים את העור לאור, כפי שדרשו חז”ל²⁶ – ”והלכו גוים לאורך” – שהקב”ה פורש שיירי עורו של הלויתן על חומות

19. בראשית רבה יא, ז. 20. שבת קיח, א. 21. ע”פ פסחים פח, א. 22. לפי עניות דעתי, בפשט, בית אל זאת נמצאת בצפון נחלת בנימין, והיא לוח, ולא ירושלים. לא נאריך כאן בראיות לכך. נלך בעקבות חז”ל המזהים את בית אל של יעקב עם הר המוריה בירושלים. 23. רש”י יומא נד, ב. 24. ע”פ שיר השירים רבה ז, ”אפך כמגדל הלבנון”. 25. ילקוט שמעוני רמז תשיט, ח. 26. ע”פ בבא בתרא עה, א.

ירושלים וזיו מבהיק מסוף העולם ועד סופו. אור השבת הגנוז מבעד לחטאו של אדם הראשון, מאיר והולך מהמקום שנשקע ונזנח בו עם החורבן, הופך את עור הלבושים העשויים מעורו של לויתן לאור הנפרש על חומות ירושלים, ומשמש מגדל אור לגויים רבים ההולכים לאורו. וכל זאת בזכות הנרות אותם מדליקים בשבת.

הדס לשבת

הגמרא²⁷ מספרת שכאשר יצאו ר' שמעון בר יוחאי ובנו מן המערה בערב שבת בין השמשות (לאחר שבפעם הראשונה שרפו את העולם), פגעו בזקן רץ שהדסים בידו ונתיישרה דעתם. בין השמשות של ערב שבת היא נקודת הפגישה בין הנצח לחולף, בין החול לבין הקודש. בנקודה זו רץ הזקן ובידו הדסים, ריחניות רוחנית הנותנת משמעות למעשינו הגשמיים. השבת מעוטרת בריח ההדסים כנגד זכור ושמור, ואף ירושלים מעוטרת בריח – "אלך לי אל הר מור ואל גבעת הלבונה"²⁸, וכדברי המדרש בו דורשים את השם מוריה כ"מקום שהקטורת קריבה"²⁹. וכן היתה בירושלים גינת ורדים מימות הנביאים הראשונים שממנה היו לוקחים כיפת הירדן לקטורת הסמים, ריח לקדושת המקום ולקדושת הזמן.

כיסופין

בואי כלה³⁰ היא בחינת כיליון שהנפש כלה למקורה: "כלה שארי ולבבי, שיבת כללות ההוויה של הכול"³¹. בשבת הכול שב למקורו.

גם "ויכולו" הוא לשון תאוה; בתרגום הירושלמי תורגם "ויכולו" – "וחמיד". וזהו שתקנו מסדרי התפילות "חמדת ימים אותו קראת" שנאמר "נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה' ליבי ובשרי ירננו אל א-ל חי"³². ופירש רש"י במקום:

נכספה – נחמדה,

כלתה – נתאוותה.

והאבן עזרא שם:

"התאוותה וכמעט כלתה מרוב התאוה. ישראל בני זוג של השבת ובהתאחדם ירבה שלימות לעולם שלימות של ויכולו, בת זוגה של שלימות זו התאחדות ישראל והר הבית. מיוחדים הכיסופים וכיליון הנפש במעלי שבתא ליד ידידות משכנות ה'".

27. שבת לג, ב. 28. שיר השירים ד, ו. 29. בראשית רבה נה, ז. 30. ראה בבא קמא לב, ב ושבת קיט, א. 31. עולת ראייה א', עמ' מז. 32. תהלים פד, ג.

במקביל, לא חרבה ירושלים אלא מפני שחיללו בה את השבת³³, ועל העתיד לבוא דרשו בתנחומא ישן³⁴: "וביום השביעי שבת וינפש – נשבע הקב"ה בשבת ומה נשבע לירושלים, שיבנה אותה".

ההכנות לשבת

המשנה³⁵ מביאה מחלוקת הלל ושמאי:

"אמרו עליו על שמאי הזקן שכל ימיו היה אוכל לכבוד שבת, מצא בהמה נאה אומר זו לשבת, מצא אחרת טובה הימנה, מניח את השניה ואוכל את הראשונה".

ומסביר שם רש"י: "נמצא שאכילתה של הראשונה לכבוד השבת". אומר על כך ר' צדוק הכהן מלובלין³⁶: "כי קדושת השבת נמשכת כפי הכנת הקדושה בכל ימי החול כולם, ומכאן כי השבת זקוקה להכנה.

אף מקום המקדש זקוק להכנה. כדברי הנצי"ב³⁷:

"מקדש ה' כוננו ידיך... מדבר במקום הר המוריה שהכין ה' מעת בריאת שמים וארץ ועל זה המקום כתוב בהר המוריה אשר נראה לדוד אביו אשר הכין במקום דוד, והיינו לשון המקרא אשר הכינותי".

בבניין המקדש עושה דוד המלך, אף על פי שנאמר לו מפורשות שהוא לא יבנה את הבית, את כל ההכנות האפשריות פרט לבנייה עצמה שנאסרה עליו. הוא מכין מקום לארון האלוקים בעיר דוד כמפורש³⁸. הוא מכין את פרטי תכנית הבנייה, את חומריה, את בעלי המלאכה שיבנו את הבית באמצעות החומרים שהכין ואפילו את המשמרות והמעמדות שיעבדו בבית לכשיבנה³⁹. כל זאת מעבר לחיפושים הארוכים אחר מקום המקדש כמפורש בתהלים⁴⁰: "אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב". כ"כ טרח דוד, עד כדי שדרשו חז"ל⁴¹: "מזמור שיר חנוכת הבית לדוד, לשלמה לא כתיב – לדוד כתיב", כיוון שמסר נפשו על הדבר, הוא נקרא על שמו. ואולי ניתן לפרש פירוש חדש בהקשר זה: "מכון לשבתך" – מקום שיסודו בהכנה ובכיוון הלב.

מהי המשמעות לכך כי גם שבת וגם מקום המקדש זקוקים להכנה?

כל ערך גדול יכול להיספג ולהיקלט בנפש עד כמה שהאדם מכין לו בה מקום. המשנה בסוף תמיד אומרת "בשבת היו אומרים מזמור שיר ליום השבת ליום שכולו שבת". שירה זו אפשר לה לבוא כתוצאה מהכנה, כי כל עולמנו אינו אלא הכנה לעולם

33. שבת קיט, ב. 34. פרשת נח, יז. 35. עדויות פ"א מ"ד. 36. קונטרס קדושת השבת, מאמר ב. 37. העמק דבר על שמות כג, כ. 38. דברי הימים א' טו, א. 39. שם כב-כט. 40. תהלים קלב, ד-ה. 41. במדבר רבה יב, ט.

התיקון, ואומר רב חסדא⁴² "והכינו את אשר יביאו – לעולם ישכים אדם להוצאת שבת, שנאמר והכינו את אשר יביאו לאלתר". ההשכמה בערב שבת פירושה שחרור ממסגרת הזמן וחבירה למלכות הנצח, לעולם שכולו שבת.

תוספת שבת

בגמרא⁴³ לומדים התנאים את המושג הוספת חול על הקודש. ההסבר הרוחני לתוספת השבת הוא שאין אנו עושים המצוה דרך משא אלא מבקשים להוסיף. בנוסף, כיוון שהשבת עצמה כבר נבראה, כך כביכול מוסיף האדם על השבת תוספת שבה עושה אותה כשלו, ולמעשה מוסיף על השבת ששבת הקב"ה. ביחס למקדש, התרומה לבניין המשכן היא התוספת האנושית והיא זו שהעניקה למשכן את מימדו הנצחי, כמבואר⁴⁴: "ומפני מה נטמן המשכן עד היום הזה, מפני שעשאוהו הכשרים בנדבת ליבם, ולעתיד יבוא הקב"ה וישרה בתוכו כמידה הראשונה".

ובמשנה⁴⁵ נפסק:

"אין מוסיפין על העיר ועל העזרות אלא במלך ונביא ואורים ותומים וסנהדרין של שבעים ואחד ובשתי תודות ובשיר ובית דין מהלכין ושתי תודות אחריהן וכל ישראל אחריהן".

מכאן שיש פוטנציאל של הרחבת קדושת העזרות והעיר (הגמרא בהמשך⁴⁶ מביאה מחלוקת בין רב הונא לרב נחמן בשאלה האם נדרשים כל התנאים או רק אחד מהם, ותולה שאלה זו במחלוקת התנאים על השאלה האם קדשה ירושלים לשעתה ולעתיד לבוא או שמה לא. זו סוגיה רחבה ואכמ"ל).

כלומר, הן בקדושת הזמן והן בקדושת המקום יש קדושה בסיסית ומקורית בה שורה השכינה, אך גם קיימת אפשרות מעשית בידי האדם וכנסת ישראל להוסיף על קדושה זו, בתוספת שבת או בהרחבת שטח העזרות והעיר, ולהגדיל את היקף הקדושה מכוח פעולה אנושית.

מלבושי שבת

הגמרא⁴⁷ דרשה על הפס' מישעיהו "וכבדתו מעשות דרכיך": "וכבדתו – שלא יהיה מלבושך של שבת כמלבושך של חול". הלבושים הראשונים נעשו לאדם ולחיה לאחר החטא. וכך אומר השפת אמת⁴⁸: "הגוף והמלבוש המכסה הארת הנשמה הוא שמירה לנשמה. רק קודם החטא לא היה צריך שמירה". לבושו הראשונים של האדם היו

42. שבת קיז, ב. 43. ראש השנה ט, א. 44. תנא דבי אליהו רבה כה. 45. שבעות יד, א. 46. שם טז, א. 47. שבת קי, א. 48. "שפת אמת" שלח לך תרמ"ד.

בערב שבת. "בגדים אלו בגדי תפארת, בגדי כהן גדול היו"⁴⁹; ובתפילת יוצר בשבת בבוקר, אומרים אנו "תפארת עטה ליום המנוחה".

בשבת מתעטף אדם בלבושים אחרים כדי להתאים ולתמם את הופעתו החיצונית והפנימית. בגדי שבת הם כמו בגדי כהונה. יש בהם כדי לקדש גוף לובשם כפי הכנתו והרגשתו בקדושת השבת, והם מיוחדים לו לעולם הבא, "לבשי עוזך ציון לבשי בגדי תפארתך ירושלים"⁵⁰. חורבן ירושלים הוא סילוק וקריעת התפארת. כותנות עור – בגדי תפארת של אדם הראשון – עור תפארת ואורו עתיד הקב"ה לפרוס על חומות ירושלים וזיוו מבהיק מסוף העולם ועד סופו. ירושלים לובשת בגדי תפארתה, משמעה חיבורי תפארת של שכל ורגש, חומרי ורוחני, עבר ועתיד, פרט וכלל, עיר שחבורה לה יחדיו בתפארת ישראל. ואם כל ימי השבוע כך, בשבת כשאדם מישראל לובש בגדי תפארתו ירושלים – על אחת כמה וכמה. אכן מעוטרת שבתה של ירושלים בתפארה.

קבלת שבת

אדם מקבל על עצמו את קדושת השבת. הגמרא⁵¹ מתארת איך ר' חנינא היה מתעטף ואומר: "בואו ונצא לקראת שבת המלכה". ובפיוטו של האר"י: "אומר בשבחין למיעל גו פתחין דבחקל תפוחין דאינון קדישין". היציאה היא לשדה. אצל קין והבל מופיע השדה בהקשר אחר. אומר המדרש⁵²:

"ועל מה היו מדיינין? אלא זה אומר בתחומי בית המקדש נבנה, וזה אומר בתחומי בית המקדש נבנה, שנא' ויהי בהיותם בשדה, ואין שדה אלא בית המקדש, היך מה דאת אמר: ציון שדה תחרש".

ובמדרש תהלים⁵³: "שערי גן עדן סמוכין להר המוריה". ריח גן עדן הוא ריח המור. היציאה של קבלת שבת מכוונת אל פתח "חקל תפוחין", פתח גן עדן הסמוך להר המוריה. "כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון"⁵⁴; כל שעניינים פקוחות לו וזוכה לבוא למרגלות מקום בית מקדשנו לקבלת פני שבת מלכתא במקהלות רבבות ישראל, רואה שכינה בעולם הזה הפורסת שלומה על ישראל ועל ירושלים. בפרק זה נגענו, ע"פ דברי הרב הדרי, בהיבטים שונים של זיקת זמן ומקום, ובפרט בין שבת, ירושלים והמקדש. היבטים אלו מחדדים עד כמה זיקה זו עמוקה ושורשית. בפרק הבא נראה באלו מובנים מתגלית בשבת ובמקדש מלכותו של הקב"ה⁵⁵.

49. ע"פ תנחומא ישן תולדות, יב. 50. ישעיהו נב, א. 51. שבת קיט, א. 52. בראשית רבה כב, ז. 53. מדרש תהלים צב, ו. 54. ישעיהו נב, ח. 55. כאמור בחרנו בפרק זה לתמצת את עיקרי דברי הרב הדרי במאמרו היפה מפני שהמקורות שהובאו ממחישים מאוד את הזיקה בין קדושת המקום, המקדש וירושלים וקדושת הזמן.

ג. השבת והמקדש – זמן ומקום בהם מתגלה מלכות ה' על כל העולם כולו⁵⁶

1. בניית בית קבע לשכינה הינה מנוחה המקבילה במהותה למנוחת הקב"ה ביום השביעי לבריאה נימוק התורה לציווי על השבת הוא "כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בהם וינח ביום השביעי על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו"⁵⁷. בעקבות השלמת מעשה הבריאה נח ה' ביום השביעי, ועל כן ברך את יום השבת וקידש אותו.

לגבי המקדש, מופיעה המנוחה מן האויבים כתנאי לבניינו:

"כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה אשר ה' אלוקיך נתן לך ועברתם את הירדן וישבתם בארץ אשר ה' אלוקיכם מנחיל אתכם והניח לכם מכל אויביכם מסביב וישבתם בטח, והיה המקום אשר יבחר ה' אלוקיכם בו לשכן שמו שם שמה תביאו את כל אשר אנוכי מצווה אתכם עולותיכם וזבחיכם מעשרותיכם ותרומת ידכם וכל מבחר נדריכם אשר תדרו לה"⁵⁸. מציאות זאת התקיימה למעשה בימי שלמה המלך. נעיין בספר מלכים א' פרק ה', מפס' ט"ז ואילך:

"וישלח שלמה אל חירם לאמר, אתה ידעת את דוד אבי כי לא יכל לבנות בית לשם ה' אלוקיו מפני המלחמה אשר סבבהו עד תת ה' אתם תחת כפות רגלי, ועתה הניח ה' אלוקי לי מסביב אין שטן ואין פגע רע". שלמה מתייחס למלחמה שמנעה מדוד את בניין הבית, ואומר כי עתה, לאחר שהניח לו ה' מסביב וכבר אין לו שטן ופגע רע, הגיע הזמן לגשת לכך. בחנוכת הבית, אומר שלמה בסוף תפילתו: "ועתה קומה ה' אלוקים לנוחך אתה וארון עזך כהניך ה' אלוקים ילבשו תשועה וחסידך ישמחו בטוב"⁵⁹. מעניין כי גם אצל דוד, כפי שהדבר מתואר בדברי הימים⁶⁰ תופס עניין המנוחה מקום מרכזי: "ויקם דויד המלך על רגליו ויאמר שמעוני אחי ועמי אני עם לבבי לבנות בית מנוחה לארון ברית ה' ולהדם רגלי אלוקינו והכינותי לבנות". כלומר, המקדש מוגדר כבית מנוחה לארון ברית ה'. גם במזמור קל"ב בתהלים, העוסק במקום המקדש, נאמר: "קומה ה' למנוחתך אתה וארון עזך, ולאחר מכן: "זאת מנוחתי עדי עד פה אשב כי אויתה"⁶¹. מקום המקדש הוא מקום מנוחתו של הקב"ה עדי עד, והארון צריך להגיע למנוחתו.

56. חלק מן המקורות המוזכרים בפרק זה הובאו במאמרו של משה ויינפלד שבת ומקדש והמלכת ה' בית המקרא כב, תשל"ז עמ' 188-193. 57. שמות כ, יא. 58. דברים יב, ט-יא. 59. דברי הימים ב' ו, מא. 60. דברי הימים א' כח, ב. 61. תהלים קלב, חיד.

כשדוד מבאר לשלמה מדוע אינו יכול לבנות את הבית בעצמו, אומר לו: "הנה בן נולד לך הוא יהיה איש מנוחה והנחותי לו מכל אויביו מסביב כי שלמה יהיה שמו ושלוש ושקט אתן על ישראל בימיו"⁶². דוד שפך דמים רבים לפני ה', אך שלמה, שנקרא כך כיוון שה' עתיד להניח לו מכל אויביו ולתת שלום ושקט על ישראל בימיו, הוא איש מנוחה, ולכן הוא יבנה את הבית. מגמה זאת מובאת בחז"ל⁶³ ביחס לסדרן של שלוש המצוות שנצטוו ישראל בכניסתם לארץ. תחילה להמליך עליהם מלך, אחר כך להכריז את זרעו של עמלק ולבסוף לבנות את בית הבחירה, כשהסדר מעכב. הכרתת עמלק ושאר אויבי ישראל קודמת לבניין בית הבחירה; המנוחה מן האויבים הינה תנאי לבניין הבית. כך פסק הרמב"ם להלכה⁶⁴.

מכל ההיבטים הללו עולה כי המקדש אמור לשקף מציאות רוחנית כוללת של מנוחה ושל יציבות.

מעניינת בהקשר זה מחלוקת התנאים⁶⁵ ביחס למה שמוגדר כמנוחה, ומה מוגדר כנחלה. בפס' נאמר⁶⁶ "כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה אשר ה' אלוך נותן לך". מביאה שם הגמרא ארבע דעות תנאים: "מנוחה זו שילה, נחלה זו ירושלים. אלו דברי ר' יהודה. ר' שמעון אומר מנוחה זו ירושלים, נחלה זו שילה... תנא דבי ר' ישמעאל זו וזו שילה. רבי שמעון בן יוחאי אומר זו וזו ירושלים".

מכל מקום, המושג מנוחה מופיע בזיקה לירושלים.

2. הזיקה בין המלכת ה' לבניין בית המקדש

מעניין מאוד לראות כי ההופעה הראשונה של המילה 'מקדש' בתורה הינה בשירת הים. בהקשר זה⁶⁷ ממש גם מתייחסים לראשונה בני ישראל להמלכת ה': "תביאמו ותטעמו בהר נחלתך מכון לשבתך פעלת ה' מקדש ה' כוננו ידיך ה' ימלוך לעולם ועד"⁶⁸. כמו כן, שם לראשונה מוזכר הביטוי "נוה קודשך". כלומר, באותו הקשר מדברת התורה לראשונה על מקדש ועל מלכות ה'.

ברור שיש בין הדברים קשר של מהות; במקרה זה, נצחון הקב"ה על פרעה מלך מצרים משמעותו המלכת ה' והכנת כסא מלכותו כמכון לשבתו. במובן זה, נקודה זו מקבילה להמלכת ה' על העולם כולו עם עצם בריאתו.

62. דברי הימים א' כב, ט. 63. סנהדרין כ, ב. 64. הל' מלכים פ"א ה"א-ה"ב. 65. זבחים ק"ט, א. 66. דברים יב, ט. 67. וינפלד מביא בדבריו (ראה הערה 56) כי הקשר בין בריאת העולם לבניית המקדש מקורו במסורת מהמזרח הקדום לפיה נצחון האל על אויביו מביא להמלכתו הכרוכה בהכנת "כסא מלכותו" או "מכון לשבתו", שהינו מקדש, וזה כמובן יכול להיבנות רק לאחר בריאת העולם. בריאת העולם בבבל באה כתוצאה מנצחון של מרדך על אויביו, נצחון שהביא להמלכתו. 68. שמות טו, יז-יח.

המקדש כולו משמש כארמון המלכות של הקב"ה. לקביעה זו ניתן להביא מספר ראיות, שכן מספר מצוות ועבודות הנוהגות במקדש קשורות לאופיו כמקום מלכות. ניתן לראות בכרובים כסא למלכות הקב"ה; בנביאים מוזכר לעתים הביטוי "ה' צבאות יושב הכרובים"⁶⁹. כנפי הכרובים הן מושב כסא המלך בארמונו, אך בשונה באופן מהותי ממקדשים אליליים בהם על הכסא מופיע פסל האל עצמו, במקדש ה' קיים רק כסא. המקדש מבטא את העובדה שהקב"ה ברא עולם, משגיח עליו ומולך על ברואיו. כסא המלכות מצוי בחדר הפנימי ביותר, ואין הוא מקום המיועד לעבודת האדם כלל ועיקר. זו מקומה בחצר ובהיכל, ואלו מכוונים כלפי החדר שבו מיוצגת נוכחותו המלכותית של מלך מלכי המלכים.

מצות ההשתחויה, בה האדם מבטל את עצמו לחלוטין לפני מקור הכול ומבטא זאת בפישוט ידיים ורגליים, וכן מצות מורא מקדש, מבטאות את הרגשת האדם הבא לראות את ביתו של מלך העולם ולהיפגש עמו.

אחד הטעמים המובאים למצות שמירת המקדש הוא כבוד המלכות. "אינו דומה פלטרין (ארמון) שאין עליו שומרין לפלטרין שיש עליו שומרין"⁷⁰. גם הנוסח שהיו עונים במקדש אחרי ברכות לא היה "אמן", אלא "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד"⁷¹, נוסח המדגיש את היות המקום ארמון מלכותו של מלך מלכי המלכים, הקב"ה. ההלכה קובעת כי אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד⁷². נראה שהסיבה לכך היא שמלכי בית דוד הם המייצגים את מלכותו של הקב"ה⁷³. דוגמא מובהקת לכך יש במה שנאמר על שלמה: "וישב שלמה על כסא ה' למלך"⁷⁴.

בראש השנה היו תוקעים במקדש בחצוצרות ובשופר. "שופר מאריך וחצוצרות מקצרות, שמצות היום בשופר"⁷⁵. התקיעה בשופר ובחצוצרות היא סימן מלכות מובהק: "בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'"⁷⁶. ולכן התקיעה במקדש – לפני המלך ה' תוקעים, מה שאין כן מחוץ להר הבית.

בראש השנה שחל להיות בשבת היו תוקעים במקדש, אך לא במדינה. על פי הירושלמי⁷⁷, הסיבה לכך היא שהמקדש כולו מבטא הכרה במלכות ה', ע"י הקרבת הקרבן, ובוודאי שגם משמעותה של תקיעה היא המלכה. במקום המלכותי מתבטא

69. למשל בשמואל א' ד, ד. 70. ספרי זוטא קרח, "זור לא יקרב" (במדבר יח, ד). 71. יומא פ"ג מ"ח.

72. יומא כה, א וסוטה מ, ב, שם נלמד הדבר מהפסוק "ויבוא המלך דוד וישב לפני ה'" (שמואל ב' ז, יח).

73. וראה רש"י שם בסוטה, ד"ה "אלא למלכי בית דוד": "שחלק להם המקום כבוד, להראות שמלכותו שלימה", והמאירי שם הוסיף: "ומלכות שמים היא". 74. דברי הימים א' כט, כג. 75. ראש השנה פ"ג

מ"ד. 76. תהלים צח, ו. 77. ראש השנה פ"ד ה"א.

הדבר גם בשבת, שכן גם בשבת עצמה יש הכרה במלכות ה' – "ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי עונג"⁷⁸. קדושת הזמן והמקום מתחברות בהמלכת הקב"ה על העולם.

גם הכלל "אין עניות במקום עשירות"⁷⁹ נובע ביסודו מן ההתייחסות למקדש כמקום מלכותי שבו ראוי לנהוג מנהגי מלך. על כן כשהיו נפגמים כלים ובגדי כהונה היו עושים חדשים במקומם⁸⁰, וההתנהגות הכללית במקדש היתה מתוך עשירות. למשל, מסיבה זו היו משקים את התמיד בכוס של זהב⁸¹.

בגדי הזהב של הכהן הגדול הינם ללא ספק בגדי מלכות. ההקבלה ביניהם לבין בגדי מלך ברורה: כשם שמלך בשר ודם מופקד על ניהול המדינה – חיי השעה, כך כהן גדול מופקד על חיי הנצח – חיי המקדש. ציץ הזהב מקביל לכתר המלכות של המלך; המשיחה בשמן המשחה קיימת הן בכהן גדול והן במלך; וישנו דמיון בין דיני כבוד המלך לדיני כבוד כהן גדול⁸².

ניתן לראות שהמקדש וכן העולם כולו, מכוונים ממזרח למערב כאשר החלק המערבי הוא המקודש ביותר. "שכינה במערב"⁸³; ומסלולם של כל גרמי השמים, השמש הירח והכוכבים, הוא ממזרח למערב, כאילו הם משתחווים לקב"ה מדי יום ביומו. כביכול, ההכרה העמוקה במלכותו של הקב"ה מתגלה בבריאה דרך השתחוויה יום-יומית לפני מלך מלכי המלכים.

בניגוד לעובדי עבודה זרה הפונים לשמש כאשר היא מפציעה לראשונה במזרח, במקדש אנו פונים אל המלך עצמו ולא אל משמשיו. האדם, היצור היחיד שהוא בעל בחירה, עובד במקדש ממזרח למערב ומשמש כ'שליח ציבור' של הבריאה כולה: מדי יום הוא מוציא מן הכוח אל הפועל את ערגת הבריאה לבורא.

כידוע, חשבון הימים במקדש שונה מבמדינה: הלילה הולך אחרי היום, ולא להיפך⁸⁴. ייתכן שבמקדש מתחיל היום בזריחה מכיוון שהופעת האור והשמש מסמלת את ההכרה במלכותו של הקב"ה. על כן, במקום המציין את הנוכחות המלכותית של הקב"ה, מתחיל היום בבוקר, עם הזריחה⁸⁵. ייתכן גם שבמקום בריאת העולם נשאר

78. מתוך תפילת עמידה של שבת. 79. שבת קב, ב ועוד. וראה במאמרו של אושרי ורהפטיג בעניין זה, מעלין בקודש יד, עמ' 75-89. 80. זבחים פח. 81. תמיד כט, א עיי"ש. 82. ההקבלות בין מלך לכהן גדול רבות, ומבטאות – הן את מעמדם והן את היחס הנדרש כלפיהם (עניין זה הוא מוקד פרק ב' במסכת סנהדרין), ואין כאן המקום להאריך בזה. 83. בבא בתרא כה, א. 84. חולין פג, א. 85. לפי הסבר זה, קריאת שמע בשעה שהחמה זורחת במקדש וניצוצות יוצאין מן הנברשת של הלני המלכה, מבטאת את עניין קבלת עול מלכות שמים בשעה שהשמש זורחת (יומא לז, ב).

במובן מסויים סדר הזמנים שלה – שעל פי הבנת הרשב"ם⁸⁶ התחיל בבוקר והלילה הלך בו אחרי היום; ואכמ"ל.

ר' שלמה אלקבץ, בפירוטו הנפלא "לכה דודי", כותב: "מקדש מלך, עיר מלוכה". הצירוף בין מקום המקדש לבין העיר ירושלים נסוב סביב עניין המלכות.

ואכן, בתולדות ירושלים ניתן להצביע על הדגשת מלכותו של הקב"ה. העיר מצויה בגבול יהודה ובנימין, הגבול שבין שבט המלכות לבין נחלת השכינה. דוד העלה את הארון לירושלים מיד לאחר המלכת כל ישראל⁸⁷, וזה נשאר בעיר גם כשדוד עזב אותה בזמן מרד אבשלום⁸⁸. שלמה המלך בנה את בית המלך למרגלות בית ה', כדי לציין את זיקתו של ארמון המלכות הארצית לארמון מלכות ה'.

למעשה, הקשר בין ירושלים למלכות ה' מופיע במפורש בנוסח קדושת שחרית של שבת, למנהג חלק מהקהילות: "ממקומך מלכנו תופיע, ותמלוך עלינו כי מחכים אנחנו לך, מתי תמלוך בציון... תתגדל ותתקדש בתוך ירושלים עירך לדור ודור ולנצח נצחים... ימלוך ה' לעולם, אלוקיך ציון לדור ודור הללויה". כך גם בתפילות הימים הנוראים: "ותמלוך אתה ה' לבדך על כל מעשיך, בהר ציון משכן כבודך ובירושלים עיר מקדשך", וגם שם מסיימים באותו הפס': "ימלוך ה' לעולם, אלוקיך ציון לדור ודור הללויה"⁸⁹.

על פי הגמרא⁹⁰, גם מזמור כ"ד בתהלים, המזמור המבטא באופן הבולט ביותר את מלכות ה' בעולם, נאמר בשעה שהעלה שלמה את הארון לבית המקדש. יש קשר בין מקדש לבריאה מצד אחד, ובין מקדש להמלכת ה' ונצחונו על אויביו מצד שני. הקשר בין בריאת העולם והמלכת ה' נמצא במזמור צ"ג בתהלים, שהוא מזמור המלכה. ברקעו עומדת התגברות ה' על נהרות, מים רבים, משברי ים וכינון תבל. כסא ה' הנכון בעקבות המלכתו, מוזכר שם לצד "בית ה'" ו"נאוה קודש". מוצאים את הקשר בין בריאה, נצחון, המלכה ומקדש.

3. הזיקה בין שבת להמלכת ה'

במזמור צ"ג, בתרגום השבעים, נאמר בכותרת "לערב שבת". לפי המשנה⁹¹ "בשישי היו אומרים ה' מלך גאות לבש", והגמרא⁹² מסבירה כי אומרים מזמור זה בשישי: "על שם שגמר מלאכתו ומלך עליהן". באבות דרבי נתן⁹³ נאמר: "בשישי מהו אומר? ה' מלך... גמר את כל מעשיו ונתעלה וישב במרומיו של עולם". נוסחה המונחת ביסוד הפיוט שבתפילת יוצר של שבת, "לא לאל אשר שבת": "ביום השביעי נתעלה וישב על כסא

86. בפירושו לבראשית א, ה. 87. דברי הימים א' יג, א-ד. 88. שמואל ב' טו, כד-כו. 89. תהלים קמו, י. 90. שבת ל, א, מועד קטן ט, א, סנהדרין קז, ב. 91. תמיד פ"ו מ"ד. 92. ראש השנה לא, א. 93. אבות דרבי נתן א, א.

כבודו... זה שיר שבח של יום השביעי... ויום השביעי משבח ואומר מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה". לא במקרה כותרתו של מזמור צ"ב היא "מזמור שיר ליום השבת" ולא במקרה הוא המזמור שלפני צ"ג.

יוצא, אם כך, כי שבת היא בחינת זמן שבו אנו ממליכים את הקב"ה עלינו כמלך. עם השלמתה של הבריאה, יש מי שביכולתו להמליך את הקב"ה עליו כמלך, וזו הבריאה עצמה. עם שביתת ה' בשבת הסתיימה המלאכה והושלמה, ומאותו רגע האדם כביכול הוא אשר מופקד על הבריאה והיא באחריותו. בעצם שביתה ממלאכה והפסקת כל פעילות יצירתית ביום אשר ברא ה' את העולם, האדם מכיר באדנות ה' ובמלכותו.

על כן, לא במקרה אנו אומרים בתפילת שבת: "ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי עונג עם מקדשי שביעי כולם ישבעו ויתענגו מטובך ובשביעי רצית בו וקידשתו חמדת ימים אותו קראת זכר למעשה בראשית". הקשר בין שבת להמלכת ה' הוא ברור ומפורש. במידה רבה מאוד, כל מזמורי תהלים הנאמרים בקבלת שבת (מזמורים צ"ה-צ"ט, כ"ט, צ"ט; כאשר כל מזמור כנגד יום אחר בבריאה) מכוונים להמליך על עצמנו את הקב"ה עם קבלתה של שבת המלכה⁹⁴

לסיכום סעיף זה: ברצוננו לטעון כי כשם שהמנוחה ממלאכה מאפשרת את הכרת והמלכת הקב"ה ע"י הזמן, ביום השבת עצמו, כך המנוחה מן האויבים ובניית המקדש מאפשרת את המלכת הקב"ה ע"י המקום. במובנים רבים, הפסקת היצירה האנושית אצל הזמן כמו הימנעות מכניסת זר והטהרה אצל המקום, יוצרות את ההמלכה של הקב"ה במישורים אלה ועל כן הזיקה בין שבת למקדש היא מאוד ברורה בהקשר זה.

4. סיום מלאכת הבריאה וסיום מלאכת המשכן

קיימת הקבלה מאוד ברורה בין סיום מלאכת הבריאה לסיים מלאכת המשכן. המקום המיוחד שתופסת השבת בהשלמת מלאכות אלו מאשרת מאוד נקודה זאת. וכך תיאור ההקבלה:

94. גם כינוי זה כשלעצמו, "שבת המלכה", מעיד על מהותה של השבת בזיקתה להמלכת ה'.

שמות ל"ט-מ'	בראשית א'-ב'
ל"ט, מ"ג: וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אותה כאשר ציוה ה' כן עשו	א', ל': וירא אלוקים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד
ל"ט, ל"ב: ותכל כל עבודת משכן אוהל מועד	ב', א': ויכולו השמים והארץ וכל צבאם
מ', ל"ג: ויכל משה את המלאכה	ב', ב': ויכל אלוקים... מלאכתו אשר עשה
ל"ט, מ"ג: ויברך אותם משה	ב', ג': ויברך אלוקים
מ', ט': וקדשת אותו ואת כל כליו	ב', ג': ויקדש אותו

המקום שתופסת השבת בהשלמת מלאכת הבריאה בבראשית ב', א'-ג' ("ויכולו... אלוקים לעשות"). מקביל למקום שהיא תופסת בהשלמת תיאור ציווי ה' את משה על מלאכת המשכן כפי שהוא מופיע בשמות ל"א, י"ב-י"ז:

"ויאמר ה' אל משה לאמר ואתה דבר אל בני ישראל לאמר אך את שבתתי תשמרו כי אות הוא ביני וביניכם לדורותיכם לדעת כי אני ה' מקדשכם, ושמרתם את השבת כי קדש הוא לכם, מחלליה מות יומת, כי כל העשה בה מלאכה ונכרתה הנפש ההוא מקרב עמיה. ששת ימים יעשה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון קדש לה' כל העשה מלאכה ביום השבת מות יומת. ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם ברית עולם ביני ובין בני ישראל אות הוא לעלם, כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש".

מעבר להקבלה הקיימת בשבת כמשלימה את הבריאה מחד ואת מלאכת המשכן מאידך, כדאי להזכיר כאן את הקשר בין הקמת המשכן ליום השביעי. מפורסמת ההקבלה עליה עמד הרמב"ן בין סוף ההתגלות בהר סיני⁹⁵ לבין ההתגלות בחנוכת המשכן:

95. שמות כד, טו-טז.

שמות כ"ד, ט"ו-ט"ז	שמות מ', ל"ד, ויקרא א', א'
ויעל משה אל ההר ויכס הענן את ההר	ויכס הענן את אוהל מועד
וישכון כבוד ה' על הר סיני ויכסהו הענן שבעת ימים	וכבוד ה' מלא את המשכן ולא יכול משה לבוא... כי שכן עליו הענן
ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן	ויקרא אל משה... מאוהל מועד

בשמות כ"ד, ט"ו ואילך, עליית משה להר באה בעיקר לשם קבלת ההוראות להקמת המשכן. עלייה זו היתה כרוכה בהמתנה של שישה ימים, המקבילים לששת הימים שבמעשה בראשית היו דרושים כדי להביא את מלאכת הבריאה לידי גמר.

ד. שבת ומקדש – יחס של חיבה

הרחבנו בפרק הקודם על היחס המעניין בין שבת למקדש, כאשר בשניהם מתגלה מלכותו של הקב"ה על כל העולם כולו. בפרק זה ברצוננו להתייחס להיבט נוסף המשותף להם.

שבת נקראת כלה, כביכול בת זוגו של הקב"ה. בלשון אחרת, בת זוגה של השבת היא כנסת ישראל.

יש במקדש היבט לחיבה וזיקה אינטימית ביותר בין הקב"ה לכנסת ישראל, בחינת חיבת זכר ונקבה. מהיבט זה, המקדש אינו רק מקום של מלכות ה' אלא גם מקום זמן של חיבה בין ישראל לקב"ה. לאחר שנתבונן בהיבט זה, ננסה לראות באיזה מובן הן השבת והן המקדש מהווים גם מקום מלכות כמו מקום חיבה, וגם זמן מלכות כמו זמן חיבה. ננסה לראות גם מהי המשמעות של שיתוף וצירוף זה בשניהם.

1. השבת ככלה

הגמרא⁹⁶ מספרת שרבי ינאי היה לובש את בגדי השבת שלו בכניסת השבת ואומר "בואי כלה בואי כלה". תוס' שם⁹⁷ מפרש שמתוך חביבות שביתת השבת היה קורא לה כלה. בגמרא בבבא קמא⁹⁸ מובא כי גם רבי חנינא היה מכנה את השבת כלה, אלא שגם היה מוסיף לה "כלה מלכתא", כלומר, היה מצרף בעצמו את שתי הבחינות – כלה, ומלכה.

96. שבת קיט, א. 97. תו"ס ד"ה "בואי כלה". 98. בבא קמא לב, ב.

המדרש⁹⁹ אומר:

"תני ר"ש בן יוחאי אמרה שבת לפני הקב"ה רבש"ע לכולן יש בן זוג ולי אין בן זוג, א"ל הקב"ה כנסת ישראל היא בן זוגך, וכיוון שעמדו ישראל לפני הר סיני אמר להם הקב"ה זכרו הדבר שאמרתי לשבת כנסת ישראל היא בן זוגך, היינו דבור זכור את יום השבת לקדשו".

המהרש"א מצטט מדרש זה ומבאר:

"השבת גופה היא כנשואה לישראל, אבל כניסת השבת הרי זה הכנסת כלה לחופה. וכמו שעל ידי הקידושין בהכנסתה לחופה נעשית הכלה נשואה, כך השבת בכניסתה עם התקדש יום נעשית כנשואה לישראל".

הרב הירש בסידורו¹⁰⁰ מפרש את הדברים כך:

"מאז חוגגת כנסת ישראל ברית נישואין נצחית עם השבת. היא דואגת לשבת, טורחת לה, מגנה עליה ואוהבת אותה כאהבת בעל נאמן את אשתו האהובה. מאז מקבלת כנסת ישראל את השבת ומשבצה בחוגה כרעייתה המקודשת לה' השומרת אמונים, משמחת את הלב, משרה ברכה, מעודדת ומרנינה. לולא ישראל - השבת היתה נעלמת. לולא השבת - ישראל היתה מסתאבת בטלולי התלאות של מהלכו בין האומות".

מעניין כמובן לציין כי בקבלת שבת, בפיוט "לכה דודי"¹⁰¹, מופיע הביטוי "לכה דודי לקראת כלה פני שבת נקבלה". בהמשך הפיוט, מופיע "שיש עליך אלוקיך כמשוש חתן על כלה"; ובבית האחרון "בואי בשלום עטרת בעלה גם בשמחה ובצהלה תוך אמוני עם סגולה בואי כלה בואי כלה"¹⁰². אגב, שאלה מרתקת היא זאת¹⁰³: ישראל הם כביכול הדוד ושבת היא הרעיה. ברם, יחס זה מוכר גם בין הקב"ה לישראל, בין ישראל לירושלים. האם הדוד הוא ה', הכלה היא ישראל, והשבת היא עת הזיווג? האם הדוד הוא ישראל ושבת היא הכלה, או שבני הזוג הם השכינה והקב"ה? יתכן שבמכוון הדברים לא התפרשו ונשארו עמומים, כדי לאפשר את ההבנות השונות.

2. השבת כמלכה

מעבר למה שנכתב בפרק הקודם אודות השבת כגילוי מלכות ה' בזמן, מצאנו כמה מקומות המתייחסים לשבת עצמה כמלכה. תחילה באותה הגמרא ממסכת שבת שהוזכרה לעיל: "רבי חנינא מיעטף וקאי אפניא במעלי שבתא אמר בואו ונצא לקראת

99. בראשית רבה יא, ח. 100. בפירושו על הפיוט לכה דודי. 101. נתחבר על ידי רבי שלמה אלקבץ בצפת במאה ה-16. 102. בנוסח עדות המזרח "בואי כלה שבת מלכתא" שוב מופיעות כאן שתי הבחינות יחדיו. 103. ראה במאמרו של דוד הלל "לקראת כלה" על הפיוט, מתוך פרי עץ הגן ג' סתיו תשס"ב. הוא מנסח שאלה זאת יפה והבאנו בדברינו את ניסוחו.

שבת המלכה". לעומת זאת, בבבא קמא נאמר, "רבי חנינא אמר בואו ונצא לקראת כלה מלכתא ומרי לה לקראת שבת כלה מלכתא". כמו כן, בסיום לכה דודי, בחלק מן הנוסחאות אומרים "בואי כלה שבת מלכתא". כלומר: לא רק שבשבתה ממלאכה ע"י הפסקת היצירה האנושית יש המלכה של הקב"ה, אלא גם השבת עצמה נקראת מלכה. באיזה מובן השבת היא מלכה?

ניתן לומר שהיא מלכה היות שהיא קבועה, מובדלת ומרוממת משאר הימים כמלך המובדל ומרומם משאר העם. המהרש"א שם מבאר: "כי קראה שבת מלכתא משום שכל ישראל בני מלכים הם" (על פי הגמרא בשבת) – ואם כן, היא כלת המלך. ורש"י על בבא קמא¹⁰⁴ מפרש: "כאדם המקבל פני מלך", ופוסק הרמב"ם¹⁰⁵: "מייחל להקביל פני שבת כמו שהוא יוצא לקראת המלך, וחכמים הראשונים היו מקבצים תלמידיהם בערב שבת ומתעטפים ואומרים בואו ונצא לקראת שבת המלך".

3. השבת כמלכה וככלה

א. הקשר בין כלה למלכה

על פניו ניתן לומר שיש קשר הדוק בין מצב של כלה למצב של מלכה. כפי שהחתן מוגדר כמלך, הכלה מוגדרת כמלכה.

אפשר לומר שבקבלת שבת, כאשר שבת בתחילתה, היא בבחינת כלה, ובמרוצתו של היום הופכת היא להיות מלכה. מצד שני, אפשר להסתכל על שני ההיבטים הללו כבאים לתאר שני מצבים שונים ומנוגדים בצורה מסוימת. הצד של הכלה – המקבלת, המושפעת, המשתעבדת לעשות את רצון בעלה; והצד של המלכה – הנותנת, המשפיעה, הקובעת והמולכת.

מובן שהגדרות אלו מאוד תלויות בהגדרה של מי הכלה ומי החתן, וכפי שהוזכר בסעיף 1' בפרק זה.

ב. דעת הרב קוק

הרב קוק בפירושו על לכה דודי¹⁰⁶ מתאר את היחס בין צד הכלה שבשבת לבין צד המלכות שבה:

"בואי כלה – שבת נקראת כלה ונקראת מלכה (שבת קי"ט, א', זוהר דברים רע"ב). כלה – מצד ההשגה במקומה בקבלתה מהעליונים, מצד יחוסה לת"ת. מלכה – מצד העם, דהיינו השגת הנבראים. בשבת, שאור הנשמה היתירה מוסיף דעת, אנו משיגים מה שהיה נעלם ממנו קודם והיה בלתי־שייך לנו,

104. רש"י בבא קמא שם, ד"ה "בואו ונצא". 105. הל' שבת פ"ל ה"ב. 106. עולת ראיה ב', כא.

וא"כ היתה נקראת כלה, ותיכף ומיד כאשר מושג לנו זה האור היא מלכתא, וגם עליה בעצמותה ודאי האור נוסף בזה. בואי כלה, שבת מלכתא. ומה שאנו מדברים בהשגת עצמה אינו כ"א ראשית גילוי ההשגה, כי הכלה אינה משגת עומק מידותיו והנהגתו של החתן, ורק עתידה להשיג בהמשך יום יבוא, יום שכולו שבת שאז "תקראי אישי". אך השמחה תהיה כמשוש חתן על כלה, מצד ריבוי התחדשות האור תמיד, ונזכה כולנו מהרה לאורו, זכות וקנין גמור. על כן בכל יום השבת אנו אומרים "ישמחו במלכותך", ורק בעת כניסת השבת נקראת כלה, והוא הזמן ההגון לשם זה במועד הכניסה. ואנו מפרשים שנלך לקראת כלה, והוא מפרש פני שבת, שכשתבוא אצלנו תבוא בבחינת שבת מנוחה, ויהיה אור פנים, ומה שיהיה בחול פניית אחוריים השבת מאיר פנינו.

השבת היא כלה מצד ההשגה, בהיותה מקבלת מן העליונים, ומלכה מצד הנבראים והעם. הרב זצ"ל מתאר מעבר די מהיר בין מצב הכלה למצב המלכה. בשבת, כאשר אור הנשמה מוסיף דעת, אנו משיגים מה שלפני כן היה נסתר. עם השגת האור מתרחש המעבר מכלה למלכתא, מעבר שהינו פועל יוצא של תוספת הדעת. בעתיד, ביום שכולו שבת, תשיג הכלה לגמרי את דעתו של החתן, ואז "תקראי אישי", ועם ריבוי התחדשות האור והשמחה תהיה כמשוש חתן על כלה. לכן בכניסת השבת נקראת היא כלה, ואילו ביום השבת נקראת מלכה, "ישמחו במלכותך".

ג. המהר"ל מפראג

המהר"ל מפראג¹⁰⁷ מתייחס אף הוא לשני הצדדים האלו, אך רוצה לאפיין את השבת בשלשה היבטים, על פי שלוש לשונות: שבת, כלה, מלכתא.

"כי ג' דברים בשבת והם מצוות שבת. המצוה האחת שצריך לשבות מן המלאכה כמו ששמע לשון שבת. והמצוה השנית שצריך שינוי בגדים שלא יהיה מלבוש שבת כמלבוש חול ובשביל כך נקראת שבת כלה... והמצוה השלישית עונג שבת באכילה ובשתיה ומפני כך קרא השבת מלכתא כי המלכתא יש לה עונג... וכן אמרו שולחן של מלכים...

וכולם נרמזו יחד בכתוב אחד: אם תשיב משבת רגלך. רגלך, דבר זה נאמר על השביתה. וכברתו מעשות דרכיך, על זה דרשו שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול. וקראת לשבת עונג הוא עונג שבת. והם כנגד שלושה דברים... האחד לגוף האדם, והשני הוא לנפש האדם, השלישי צלמו והוא

107. בביאור המהר"ל בחידושי אגדות לבבא קמא לב, ב.

כבוד האדם. ולגוף נתן התענוג הוא האכילה והשתיה... המנוחה מן המלאכה הוא לנפש... והבגדים... לצלם האדם...
 ורבי ינאי אמר בואי כלה מפני כי בשם כלה נכלל שלושתן שהכלה ביום חופתה אינה עושה מלאכה ויש לה שביתה ויש לה סעודה ויש לה קישוט בגדים. ובוזה שאמר בואי כלה היה כולל שלושתן...
 ולכך אמר שיש לומר לקראת שבת כלה מלכתא... כי הכלה יש לה חיבור בבעלה וכן השבת יש לה חיבור בו ית'. ומפני כי השבת נבדל מכל הימים שהם חול ומפני כך השבת היא מלכה כי המלכות הוא נבדל מכל העם".
 ומסיים המהר"ל דבריו באומרו כי "שבת, כלה, מלכתא" מורה על שלוש מעלות. האחת היא השלמה אל העולם; השניה היא שיש ליום זה חיבוב אל ה' יתברך; והשלישית היא כי יום זה מקבל קדושה אלוקית שלא כימי החול:
 "והשבת מתחבר אל הש"י שהוא מלך מלכי המלכים ולכן אמר כפל לשון: בואי כלה בואי כלה".

במקום אחר¹⁰⁸, מציג המהר"ל הבנה אחרת של היות השבת גם כלה וגם מלכה. "דע כי השבת קראו חכמים בשם כלה וקראו אותו גם כן בשם מלכה וכמו שאמרו ז"ל: בואי שבת כלה מלכתא. וזה כי השבת יש בה שתי בחינות, האחת שהיום מבורך מצד עצמו ולכך נקרא כלה שהכלה יש לה ברכה, והבחינה השנית שהשבת מקודש נבדל משאר הימים ודבר זה מדרגה בפני עצמו מה שהוא מקודש נבדל משאר ימי החול, ולכך נקרא מלכתא, שהמלכתא היא נבדלת משאר בני אדם, שזה הוא עניין המלך שהוא נבדל משאר בני אדם ואינו נכלל עמם. וכנגד אלו ב' הדברים אמר הכתוב: ויברך אלוקים את יום השביעי ויקדש אותו, קרא אותו שהוא מבורך ושהוא מקודש, וכנגד אלו שתי שמות זכר כל אחד ואחד מן החכמים האלו דבר אחד, גניבא אומר משל למלך שעשה חופה מה היה העולם חסר שבת, קרא השבת כלה לטעם אשר אמרנו כי היום מבורך בעצמו, ודבר זה הוא שלימות העולם והרי הכלה טעונה ברכה ואיך לא יאמר: ויכל אלוקים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה, כי היום הזה שהוא מוכן שיקנה העולם המעלה העליונה שהיום הוא מבורך ומעלה זאת קנה העולם ביום השבת. ולכך מדמה גניבא דבר זה למלך שעשה חופה וציירה וכיירה מה היה עולם חסר וכו', כי עיקר החופה הוא הברכה כמו שאמרו: כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה. ורבנן אמרו משל למלך וכו', וזה כנגד המדרגה השנית שהשבת נבדל משאר ימים במה שהיום הזה הוא קדוש, וכנגד

הקדושה שיש ביום הזה נקרא השבת מלכתא כי המלך נמשח בשמן הקודש, ולכך מדמה השבת לטבעת שיש בו חותם שהחותם עם שהחותם הוא עם הטבעת הוא נבדל מן הטבעת, כך השבת נבדל משאר ימים והוא קדוש, וידוע כי הדבר שהוא נבדל הוא צורה בלבד, ולפיכך נמשלו ימי החול אל הטבעת שהוא גוף, כך ימי החול שהם ימי המעשה הם גשמיים והשבת אל החותם שיש בו צורה והצורה נבדלת מן החומר, ולכך על ידי השבת יש בעולם קדושה נבדלת לכך ביום השבת נגמר העולם כאשר קנה הצורה, והדברים האלו הם ברורים ויקרים ואין לבאר יותר".

השבת בהיותה כלה היא החיבור בו יתברך, ומאיך גיטא, היא בבחינת חותם המשלים את הבריאה. ביחס לכפילות בין היות השבת כלה לבין היותה מלכה מסביר המהר"ל כך: מחד, השבת היא יום מבורך בפני עצמו בהיותה כלה, ומצד שני היא מקודשת ונבדלת מכל הימים האחרים, בהיותה מלכה. שתי הבחינות הללו תואמות את לשון הפס': "ויברך אלוקים את יום השביעי ויקדש אותו"; בחינת הברכה קשורה בהתייחסות אל השבת ככלה כי עיקר החופה הוא הברכה, ובחינת הקדושה מתאימה מצד היותה מלכה, כשם שהמלך נמשח בשמן הקודש. לכן השבת היא טבעת שיש בו חותם שהוא נבדל, ומכוחה יש בעולם קדושה נבדלת.

ד. הרב דסלר

הרב דסלר בספרו¹⁰⁹ מתייחס אף הוא לסוגייתנו ואלו דבריו:

"והנה "כלה מלכתא" פירושה שהמיועדת להיות "כלה" לכנסת ישראל היא עתה בבחינת "מלכתא", היינו שהיא המשפעת קדושה מלעילא, כמלכה שהיא למעלה מן העם. זוהי הדרגה שקראנו לעיל שבת חיצונית. ומפליא הוא שרבי חנינא הוא שאומר זאת, כמו "דבי רבי חנינא אמרי חנינה שמו", דהיינו גאולה שהיא גם כן בבחינת דלעילא, כנ"ל. והיינו גם עניין "בואו ונצא" שהוא גדר ההכנה וההשתדלות לצאת מן החומריות כדי לקבל את השפעת השבת, והלישנא אחרינא "שבת כלה מלכתא" פירושה תוספת הודרות להשבת את כוחות הטומאה כדי שתחול השפעת השבת מלעילא]. ורבי ינאי נתן ביטוי לדרגה העליונה – "שבת פנימית". והיינו שלא היה צריך "לצאת", אלא היה "מתעטף וקאי ואמר בואי כלה וכו'", כי קדושת שבת כבר אצלו, הוא היה לגבי שבת כמשפיע לגבי מושפע. והיא כאותה דרגה של גאולה באתערותא

דלתתא, בחינת "דבי רבי ינאי אמרי ינון שמו", כנ"ל. נמצא שמר אמר הכי ומר אמר הכי ולא פליגי, אלא שמר מדבר ממדרגה זו, ומר ממדרגה אחרת. אבל גם מדרגה התחתונה, שההשפעה באה לגמרי מלעילא, צריך אדם להשתדל לחזור ולהשפיע גם מלתתא, היינו בהשבה אל הלב; נמצא שגם בדרגה זו יש בחינת "לקדשו" ובחינת "לעשות את השבת". הרי שגם ה"שבת החיצונית" אפשר לנו להפכה לפנימית; וזו עבודתנו. וצירוף שתי בחינות אלו יחד הוא עניין "שתי שבתות", שאילו שמרו אותן ישראל מיד היו נגאלים.

יש כאן הבחנה בין שתי בחינות. הבחינה הראשונה היא בחינת השבת כמלכה המשפיעה קדושה מלמעלה. זו היא שבת חיצונית; שהרי האדם עדיין לא נטהר מגשמיותו והשבת באה כמתנת קדושה. זו גם בחינת "שמור", שכן השפעה מלמעלה צריכה שימור. הבחינה השנייה, הפנימית, היא השבת בבחינת כלה, הבאה מלמטה; כאשר כבר יש לאדם שבת בלב, יכול הוא גם להשפיע מקדושתו על השבת. זהו גדר "כנסת ישראל הוא בן זוגך", שישראל מקדשים את השבת בבחינת זכר המשפיע, והשבת בבחינת נקבה.

את הבחינה הראשונה יש ליצאת ולקבל, כקבלת פני מלכה. אך לקראת הבחינה השנייה אין צורך ליצאת, מפני שקדושת שבת זו כבר נמצאת אצלו. בשתי בחינות אלה של השבת יש גם עניין "לקדשו" וגם עניין "לעשות את השבת", ואלו הן שתי השבתות שאם היו שומרים אותן ישראל מיד היו נגאלים.

עד עתה ראינו את שתי הבחינות בהן מתגלה השבת – בחינת הכלה ובחינת המלכה, ומשמעות צירופן לפי כמה בחינות. חשוב להדגיש שע"פ הפיוט "לכה דודי", כביכול יוצאים יחד כנסת ישראל והקב"ה לקבל את פני השבת הכלה-המלכה. בסעיף הבא ננסה לראות באיזה מובן המקדש כולו, ובפרט הכרובים שבו, הוא גם מקום חיבת זכר ונקבה וגם מקום מלכות, ומדי המשמעות שבצירוף שתי הבחינות הללו.

4. הכרובים והמקדש – מקום חיבת זכר ונקבה

כשהיו עולים עולי הרגלים למקדש היו מגוללים להם את הפרוכת, מראים להם את פני הכרובים המעורים זה בזה, ואומרים להם: "ראו חיבתכם לפני המקום כחיבת זכר ונקבה"¹¹⁰.

שימוש זה בכרובים כדימוי של אהבת ה' לעמו, מייצג את תפקיד הכרובים כמשל וסמל לחיבה האינטימית האמורה לשרור בין כנסת ישראל לקב"ה.

באופן זה, החדר הפנימי של המקדש הינו חדר בו מתגלה האהבה בין כנסת ישראל לקב"ה. אולי ניתן להיעזר בדרשתו של ר' עקיבא האומר ששיר השירים הינו קודש קודשים¹¹¹, ולטעון כי ישנו מימד בו קודש הקודשים הינו שיר השירים. על פי הבנה זו, כנסת ישראל מיוצגת בעצמה בחדר המקודש ביותר, ואין זה רק חדר המבטא את מלכותו של הקב"ה אלא מקום מפגש בינו לבין ישראל¹¹².

נביא מספר ראיות לדימוי בין חיבת כנסת ישראל והקב"ה לבין חיבת איש ואישה: לפני המלכת המלך יהואש, הוא הוותר בחדר המיטות¹¹³, ורש"י מפרש שהיתה זו עליית בית קודשי הקודשים. קודש הקודשים נחשב אפוא לחדר האינטימי ביותר, "חדר המיטות", המבטא יותר מכל את הקשר הקרוב בין כנסת ישראל לקב"ה.

בדברי חז"ל שזורים דימויים רבים המקשרים בין הכרובים לחתן וכלה. דברי ר' עקיבא: "זכו שכינה ביניהן, לא זכו אש אוכלתן"¹¹⁴ מתייחסים בבירור לכרובים. זכו, שכינה ביניהם – כפי שהקב"ה מתגלה לכנסת ישראל בדיבור מבין שני הכרובים; אך כשאין שכינה שורה חלילה, אש יוצאת מבין שני הכרובים¹¹⁵. דימוי זה לחתן וכלה מלמד על מהותם של הכרובים ועל מהות החדר שבו הם מצויים.

הגמרא¹¹⁶ מציינת את ההקבלה ביחזקאל¹¹⁷ בין האמירה האלוקית לנביא "הנני לוקח ממך את מחמד עיניך" המתייחסת לאשתו של הנביא, לבין הפס' "הנני מחלל את מקדשי גאון עוזכם מחמד עיניכם ומחמל נפשכם"¹¹⁸. ההקבלה הזו מוכיחה את אופי המקדש כמקום המבטא יותר מכל את הקשר בין כנסת ישראל לקב"ה כקשרי חיבה וקרבה בין איש לאישה.

הבלטת הבדים בפרוכת המבדילה בין הקודש לקודש הקודשים, נמשלת בחז"ל¹¹⁹ ל"שני דדי אישה", שנאמר "צרור המור דודי לי בין שדי ילין"¹²⁰. דרשה זו רומזת כי קודש הקודשים הוא מקום החיבור בין כנסת ישראל לקב"ה.

מעניינת לשון הגמרא בסנהדרין¹²¹: "מיום שחרב הבית ניטל טעם ביאה". כביכול, מאז שאין יכולים כנסת ישראל והקב"ה לבטא את הקשר האינטימי ביותר, גילוי האהבה בשלימותה – כך אין אפשרות להביא לידי ביטוי מלא את הקשר האינטימי שבין איש לאשתו. המהר"ל מבאר את דברי חז"ל אלו בחידושי אגדות:

111. ידיים פ"ג מ"ה, ושיר השירים רבה א, א. 112. מאידך גיסא, ראה רבנו בחיי על שמות כה, יח.

113. מלכים ב' יא, ב, דברי הימים ב' כב, יא. 114. סוטה יז, א. 115. בכמה מקומות מצאנו שאש יוצאת

מקודש הקודשים. לדוגמא, בשחיטת יצר הע"ז (יומא סט, ב). 116. סנהדרין כב, ב, וראה בחידושי אגדות

למהרש"א שם, ד"ה "כאילו חרב ביהמ"ק". 117. יחזקאל כד, טז. 118. שם שם, כא. 119. יומא נד, א.

120. שיר השירים א, יג. 121. סנהדרין עה, א.

"מיום שחרב בית המקדש וכו'. פירוש כי כאשר היה בית המקדש היה טעם ביאה, כי החיבור אל ה' יתברך עם ישראל בבית המקדש חיבור גמור, ומכוח החיבור הזה היה החיבור גם כן איש ואישה בחיבור עליון. ולכך אמרו במסכת עירובין כל זמן שאין הארון במקומו אסורים ישראל בתשמיש המיטה כמו שבארנו שם באריכות. והחיבור הזה היה חיבור באחדות גמור והוא טעם ביאה, כי כאשר אין החיבור לגמרי אין כאן ביאה גמורה. וכאשר חרב בית המקדש נטל טעם ביאה וניתנה לעוברי עבירה, כי להם יש חיבור גמור לעבירה מכוח שהוא לחם סתרים, ומכוח זה הוא מתחבר לגמרי לערווה ומתאחד עמה. ואין דומה לאשתו שהוא שכיחא אליו וכאשר בא עליה אין כאן חיבור גמור, כמו שהוא לעבירה שרודף אחריה ויש לו חיבור גמור עמה ולכך יש לו טעם ביאה. ועוד יש בזה כי הערווה היא הדבוקה עמו ביותר, ורמז הכתוב דבר זה ולא שמע לשכב אצלה להיות עמה. כי הערווה דבוקה בו לגמרי, וזה שאמר כי נתנה טעם ביאה לעוברי עבירה ואין להאריך במקום זה".

מסביר המהר"ל שהחיבור של ה' ית' עם ישראל בבית ה' הוא חיבור גמור, ומכוח חיבור זה היה חיבורם של איש ואישה באחדות גמורה, שהוא טעם ביאה. בהקשר זה מביא המהר"ל את הגמרא בעירובין¹²²: "כל זמן שארון ושכינה שרויין שלא במקומן, אסורין בתשמיש המיטה", ומוכיח שיש קשר פנימי בין ארון ושכינה במקומם, המבטאים את הגילוי השלם ביותר של קרבת הקב"ה לכנסת ישראל, לבין קשר האישות בין איש ואשתו, המבטא אף הוא את גילוי הקרבה השלם ביותר ביניהם. מאמרים נוספים בחז"ל מבטאים היטב היבט זה.

אומרת הגמרא¹²³:

"אזל שדריה לטיטוס ואמר אי אלהימו צור חסיו בו זה טיטוס הרשע שחירף וגידף כלפי מעלה. מה עשה תפש זונה בידו ונכנס לבית קדשי הקדשים והציע ספר תורה ועבר עליה עבירה".

ומבאר שם המהר"ל, בחידושי אגדות שם:

"ומה שאמר שתפס זונה בידו ונכנס לבית המקדש. פירוש זה שהרשע הזה כאשר נכנס למקום הקדוש לחבל אין ספק שהיה יוצא מרשות הקב"ה ודבק באלוהי נכר, וזה נקרא זנות בוודאי, כי ע"ז נמשלה כזונה, שכן בכל מקום גבי ע"ז כתיב (ויקרא י"ז, ז): ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם. וכן גבי מולך (שם כ', ה): והכרתי אותו ואת כל הזונים אחריו. וכן: ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם (במדבר

122. עירובין טג, ב. 123. גיטין נו, ב.

ט"ו, ל"ט). ובא לומר כי עכשיו בא להשחית את ביתו הקדוש נתחבר לזונה לגמרי היא ע"ז כוחות החיצונות. ועוד בא לומר כאשר בא למקום קודשי הקודשים ששם היא ויעוד שכינה עם ישראל כי מקום ויעוד שכינה היה על ידי הארון ששם היה לוחות הברית שכרת עם ישראל, וכן שם ספר תורה שנקרא: ספר הברית (שמות כ"ד, ז'), שהקב"ה יש לו חיבור עם ישראל, הנה התורה והלוחות שהם בארון הם עצם החיבור שיש להקב"ה עם ישראל, ולפיכך על הארון היו הכרובים: ופניהם איש אל אחיו (שם כ"ה, כ'), כמעט איש וליות (מלכים א' ז', ל"ו), וכשעלו לרגל היו מגביהים להם הפרוכת והיו מראים להם הכרובים כלומר שחיבת הקב"ה אל ישראל כמו זכר אל הנקבה דרך משל, (יומא נ"ד, א'), ותוך הארון הוא החיבור והדיבוק ע"י התורה והלוחות וזה שאמר שלמה (שה"ש ג', י'): ורפידתו זהב מרכבו ארגמן תוכו רצוף אהבה, שכל המקרא נאמר על המשכן, תוכו רצוף אהבה כרובים ולוחות, כך פרש"י ז"ל. נמצא כאשר תבין כי החיבור עצמו שהוא האהבה הוא תוך הארון, וכאשר בא הרשע לקודשי הקודשים למקום הארון אשר שם התורה והלוחות והמקום מסוגל אל חיבור האלוקות, אז הרשע הזה שהוא בעל עובד ע"ז נחשב שנכנס עם הזונה הוא כוח ע"ז שלו כי היה בא לרשת וליקח מדריגת ישראל. ולכך במקום אשר יש לישראל החיבור עם השם ית' נכנס הוא עם הזונה שלו כמו שהתבאר. וספר התורה שהיא ספר הברית של ישראל עם אביהם שבשמים ושם היה החיבור לגמרי עם ישראל היה שם חיבור הרשע הזה עם הזונה שלו כמו שאמרנו, וזה שאמרו שהציע ספר תורה ועבר עליה עבירה הוא חיבור לגמרי עם הזונה והבין הדברים האלו".

מעבר לביאור המעשה המובא בגמרא, מעניין מאוד להיווכח כי ע"ז נמשלת לזנות, כביכול קשר עם אישה אחרת. ברור לגמרי כי היפוכה של אמירה זאת היא כי קשר מתוקן עם הקב"ה ניתן לדמותו לקשר שלם בין איש לאישה. ומובא בגמרא בגיטין¹²⁴: "אמר רבי אלעזר כל המגרש אשתו ראשונה אפילו מזבח מוריד עליו דמעות וכו'". ומסביר המהר"ל:

"אפילו מזבח מוריד עליו דמעות וכו', פירוש דבר זה כי המזבח הוא החיבור שהוא בין השם יתברך ובין ישראל אשר ישראל נקראו אישה להקב"ה (מדרש זוטא שה"ש א'), והמזבח שעליו מקריבין קרבנות הוא החיבור והקירוב שיש לקב"ה עם ישראל, וכאשר מגרש אשתו יש לו חיבור גמור אל אישה ויש ביטול אל חיבור של איש ואישה כאילו יש ביטול גם כן אל חיבור שהוא בין

השם יתברך ובין ישראל, וזהו בכיה שהמזבח בוכה על זה, כי כל בכיה הוא ביטול והפסד למי שבוכה עליו, ולכך בוכין כאשר הגיע הפסד לקרוב ודבר זה נחשב כאילו גם כן הפסד וביטול אליו בדבר מה, ולכך אמר כאשר מגרש אשתו ראשונה דבר זה ביטול והפסד מה נחשב אל המזבח שהוא חיבור של הקב"ה עם ישראל, ולכך המזבח בוכה עליו כי זה גם כן ביטול אליו נחשב".

בהתייחסות ליריעות המשכן, היריעה הסרוחה העודפת על פני פתח האוהל מכונה ע"פ רש"י¹²⁵: "חצי רחבה היה תלוי וכפול על המסך שבמזרח כנגד הפתח דומה לכלה צנועה המכוסה בצעיף על פניה", ואילו לגבי שתי האמות עודף באורך היריעה אומרת הגמרא¹²⁶: "תנא דבי ר' ישמעאל למה משכן דומה? לאישה שמהלכת בשוק ושיפוליה מהלכין אחריה".

הדימוי של המשכן לאישה מחזק את ההשוואה בין ביאת מקדש לביאת אישה כמבואר במשנה בשבועות פרק ב' משניות ג-ד.

המשנה מצמידה זו לצד זו שתי משניות. משנה אחת מתארת אדם שנטמא בעזרה, שעליו לצאת כמה שיותר מהר מבלי להשתהות שם, משנה שניה מתארת אדם המשמש עם אישה טהורה שנטמאת שהוא מחויב שלא לפרוש מיד מכיוון שיציאתו "הנאה לו כביאתו".

שני המקרים המובאים בהקשר של פר העלם דבר של ציבור, שניהם נקראים ביאה במובן של כניסה.

ובעל הטורים מסמיך את הקשר בין המשניות מסמיכות הפרשיות בתורה בין טומאת הזב והנידה בסוף פרשת מצורע לכניסת אהרון אל הקודש. בשתי הפרשיות מוזכרת המילה "עת":

"ואישה... בלא עת נידתה"¹²⁷, "אל יבוא בכל עת אל הקודש"¹²⁸.

שתי הפרשיות מלוות בהכנה מדוקדקת של האישה המיטהרת ושל הכהן המיטהר, בהמתנה של שבעה ימים ובטבילה במים חיים¹²⁹. שנינו במשנה¹³⁰:

"וכן הוא אומר צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתונתנו וביום שמחת לבו, ביום חתונתו זו מתן תורה וביום שמחת לבו זה בניין בית המקדש שיבנה במהרה בימינו אמין".

גם דימוי זה קושר את בניין בית המקדש ליום שמחת לבו של אדם.

125. רש"י שמות כו, ט. 126. שבת צח, ב. 127. ויקרא טו, כה. 128. שם טז, ב. 129. ראיות אלו לדברינו הובאו על ידי חני בנטאטה בעבודה שנמסרה לי. 130. תענית פ"ד, מ"ח.

ישנם דימויים נוספים בהם יש מקום להקביל בין מסכת תמיד לשיר השירים, המאשרים גם הם את ההקבלה המעניינת בין זיקת האדם למקדש לבין הקשר בין איש ואישה¹³¹. פרט לדוגמאות אלה מהן עולה כי המקדש מסמל באופן ישיר את חיבת כנסת ישראל והקב"ה, גם אחדים מתפקידי המקדש מבטאים קשר זה: המקדש הוא המקום שממנו הקב"ה משגיח על כל העולם. המדרש¹³² קובע שמציאות זו נמשכת אפילו לאחר החורבן:

"לא זזה השכינה מתוך ההיכל שנאמר: והיו עיני ולבי שם וגו', וכן הוא אומר: קולי אל ה' אקרא ויענני מהר קדשו סלה, אע"פ שהוא חרב הרי הוא בקדושתו... משל למלך שהיה לו פרדס ובנה בו מגדל גבוה וציוה המלך שיתנו לתוכו פועלים שיהיו עוסקים במלאכתו... אף הקב"ה, אע"פ שהוא נראה כמסלק שכינתו מבית המקדש עיניו יחזו עפעפיו יבחנו בני אדם".

זהו המקום שבו פוגש הקב"ה את כנסת ישראל. הדיבור האלוקי יוצא מבין שני הכרובים, שנאמר: "ונועדתי לך שם, ודברתי אתך מעל הכפורת מבין שני הכרובים אשר על ארון העדות, את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל"¹³³. 'ויעוד' פירושו מפגש, וכך גם נדרשת לשון 'אוהל מועד' – מקום מפגש, בו ה' מדבר אל משה. המקדש הוא מקום תפילה לכל, הן לכלל והן לכל אחד ואחד באופן פרטי, כפי שאמר שלמה בתפילתו בעת חנוכת הבית הראשון¹³⁴. שוב מצאנו ביטוי לקרבה הבלתי אמצעית בין עם ישראל לקב"ה.

בנוסף, המקדש הוא מקום שממנו שואבים את רוח הקודש¹³⁵, מקום מפגש עם דבר ה' החי המתגלה לאדם.

כל הבאת התבואה למקדש – הן במישור הכללי, בשלוש הרגלים, והן במישור הפרטי, בביכורים – עניינה הוא העשייה האנושית הנדרשת להיות מתוך קרבה על מנת שתחול עליה הברכה. כדברי בעל ספר החינוך¹³⁶:

"שרצה ה' בחסדיו הגדולים לקבוע לישראל מקום בארץ שיהיה נכון אל טובת הבריאות וזכותם... לעולם תתרבה שם הברכה והקדושה לפי הפעולות הטובות שיעשו שם בני האדם ואז עם הפעולות הטובות יפתחו מעיינות הטוב כנגדו".

בנוסף, ניתן לראות גם את כלי המשכן עצמו, כגון השולחן שעליו לחם הפנים – כאמצעים בהם נדרש האדם לפעול על מנת שתחול הברכה. ואומר הזוהר¹³⁷:

131. דימויים יפים אלו מובאים בספרו של הרב יעקב נגן "נשמת המשנה", עמ' 224–209. 132. שמות רבה ב, ב. 133. שמות כה, כב. 134. מלכים א' ח, כח–נב. 135. ראה למשל ירושלמי סוכה פ"ה ה"א. 136. ספר החינוך מצוה צה. 137. זוהר תרומה קנג, ב.

”פתח רבי ייסא ואמר ועשית שולחן עצי שטים וגו’ שולחן דא איהו קיימא לגו במשכנא, וברכתא דלעילא שריא עליה ומניה נפיק מזונא לכל עלמא, ושולחן דא לא אצטריך למהוי בריקניא אפילו רגעא חדא אלא למהוי עליה מזונא, דהא ברכתא לא אשתכח על אתר ריקניא, ובגין כך אצטריך למהוי עליה נהמא תדיר דלהוי תדיר ברכתא עלאה משתכחא ביה ומגו ההוא שולחן נפיק ברכאן ומזוני לכל שאר פתורי דעלמא דאתברכאן בגיניה”¹³⁸.

בפרק זה ניסינו להראות כי המקדש בכלליותו הוא מקום שבו מתגלה במלואו היחס האמיתי הראוי לקב”ה, יחס החתום בחותם יראה גדולה, אך מבטא גם אהבה גדולה – רוממות ואימה, קרבה וחיבה, מלך וחתן. מכל הראיות שהבאנו לעיל נראה שהכרובים שבקודש הקודשים מהווים את מקום המפגש האינטימי ביותר בין כנסת ישראל לקב”ה.

5. המקדש כמקום מלכות

בפרק ג’ הבאנו ראיות רבות להיות הכרובים בפרט והמקדש ככלל מקום המסמל כביכול את כסא המלכות וארמון המלכות של הקב”ה, ועניין זה כמובן משלים את צד החיבה בין כנסת ישראל לקב”ה כפי שפירטנו בפרק הקודם.

6. הכרובים והמקדש: גם מקום חיבה וגם מקום מלכות

אף על פי שלכאורה מייצגים שני צדדים אלו של הכרובים תכנים שונים, לאמיתו של דבר הם משלימים האחד את השני. ניתן לומר כי דווקא כשמתגלה הקשר הפנימי בין כנסת ישראל לקב”ה, כסא ה’ בעולם יותר משמעותי וחזק. מלכות ה’ שלימה יותר; ההופעה האלוקית מתגלה בשלימותה בשילוב יחס האהבה והיראה. נתבונן בשתי מילים אלו, אהבה ויראה. את שתיהן ניתן לחלק לשני חלקים:

יר אה

אה בה

כפי שניתן לראות, בשתי המילים מופיעה החטיבה ”אה”, המייצגת שניים משמותיו של הקב”ה: שם האלוקים, המורה על המלכות, ושם ה’, המעיד על הקשר התמידי בין השכינה והעולם. ואם נתבונן בשתי האותיות האחרונות של המילה ’אהבה’, ובשתיים הראשונות של המילה ’יראה’, הרי שהעניין יואר באור בהיר.

138. תרגום: פתח ר’ יוסי ואמר: ”ועשית שולחן עצי שיטים” – שולחן זה הוא עומד בפנים במשכן, וברכה עליונה שורה עליו, וממנו יוצא המזון לכל העולם. ושולחן זה אינו צריך שיהיה בריקנות אפילו רגע אחד אלא שיהיה עליו מזון, שהרי הברכה אינה שורה על מקום ריק, ומשום כך צריך להיות עליו לחם תמיד, כדי שתהיה נמצאת בו תמיד הברכה העליונה. ומן השולחן ההוא יוצאים ברכה ומזון לכל שאר שולחנות העולם המתברכים בזכותו.

בנוסף, ניתן לקרוא את שתי המילים בשתי קריאות: קריאה רגילה, וקריאה מלמעלה למטה כששתי המילים חצויות. גם באופן זה נקרא: יראה, אהבה. קריאה כפולה זו ממחישה היטב כי שתי בחינות אלו, יראה ואהבה, משולבות ומאוחדות בשורשן. בשורש הכול אחד. המקדש הוא מקום איחוד ההפכים; שם, במקור הכול, מתגלות ומתאחדות האהבה והיראה.

הבנה זו מסבירה היטב את היחס בין התורה שבכתב, שמתגלה בה מלכותו של הקב"ה, לזו שבעל פה, שבה משתתפת כנסת ישראל בגילוייה של התורה.

ההיבטים המתקיימים במקדש מבטאים בו זמנית את מלוא הקשר בין כנסת ישראל לקב"ה. מחד גיסא יראה, כראוי לארמונו של מלך; ומאידך גיסא אהבה, כראוי למקום המבטא מפגש וחבור בין הקב"ה לכנסת ישראל. וכשם שהכרובים מבטאים, כאמור, את שני ההיבטים הללו, ומטיביעים את חותמם על מהות קודש הקודשים, כך המקדש בכלליותו הינו גם מקום מלכותו יתברך, וגם המקום בו מתגלה חיבת הקב"ה לכנסת ישראל.

ראינו כי המקדש הינו מקום איחוד ההפכים, כלומר, מקום שיכול להכיל בתוכו היבטים רוחניים ונפשיים שונים ואף הפוכים, אך משלימים. שכן, לכאורה, המלכות מסמלת ריחוק וקבלת מרות וסמכות מגורם עליון, החיצוני לאדם; ואילו חיבה היא קירוב בין השונים, זיקה קרובה ובלתי אמצעית. ואמנם, במקדש אנו נפגשים עם הקב"ה שמחד הוא נורא, נשגב ובלתי נתפס, "לית מחשבה תפיסא ביה", ומאידך גיסא קרוב אלינו בכל קוראנו אליו, "לית אתר פנוי מיניה".

ראינו, אפוא, כי כשם שהשבת היא כלה ומלכה כאחד, גם המקדש הינו מקום של חיבה עילאית בין כנסת ישראל לקב"ה, אך יחד עם זאת מקום המבטא את כסא וארמון מלכותו של מלך מלכי המלכים. ראינו כי אין סתירה בין בחינות אלו, אלא יחס של השלמה.

ועם זאת, יש לכאורה הבדל אחד בהקבלה זו. ביחס לשבת, היא עצמה גם כלה וגם מלכה, כאשר כנסת ישראל שהיא בת זוגה, היא זו שכביכול יוצאת יחד עם הקב"ה לקראתה ומקבלת את פניה. כך במימד הזמן.

אך במימד המקום, המקדש עצמו מבטא את ארמון מלכות ה'. יחד עם הכרובים עצמם, הוא מבטא ומייצג את נוכחות ה' בעולם ואת חיבתו לכנסת ישראל.

הבדל זה נעוץ כמובן בהבדל בין זמן למקום:

במימד הזמן, בת הזוג של כנסת ישראל היא השבת, המייצגת אמנם את בריאת העולם ע"י הקב"ה אבל היא אינה הקב"ה בעצמו, אלא כלה ומלכה אשר כנסת ישראל והקב"ה יוצאים לקראתה.

לעומת זאת, במימד המקום, המקדש והכרובים מבטאים את הנוכחות האלוקית עצמה המתגלה שם. ולכן שם הזיקה בין כנסת ישראל והקב"ה הדוקה וישירה, כזו שבין כלה וחתן, ובשל כך מייצגים הכרובים בזמן עלייה לרגל חיבת זכר ונקבה.

ה. מלאכת הבריאה והשלמתה ע"י השבת וע"י המשכן

בהמשך נדון ביחס הישיר בין סמיכות השבת למלאכת המשכן על כל המשמעויות שבה. במובן מסויים, סמיכות זו בין שבת למשכן מקבילה לסמיכות בין הבריאה לשבת. זאת מעבר לעובדה כי השבת חותמת גם את מלאכת הבריאה וגם את מלאכת המשכן. ניתן לראות כי השבת משלימה את מעשה הבריאה בעצם יצירת המנוחה בזמן כחלק אינטגרלי ממנה. וביחס למשכן, נראה כי המדרשים מאוד מבליטים את ההקבלה הכללית בין מעשה הבריאה למלאכת המשכן מתוך משמעות רוחנית לפיה המשכן משלים בפועל את מעשה הבריאה. יחד עם זאת, כפי שהוזכר כבר, השבת משלימה את הבריאה בקדושת הזמן, והמשכן משלים אותה בקדושת המקום. ברצוננו להראות בפרק זה את ההקבלות הכלליות בין מעשה הבריאה בכללותו, וחתמתו – השבת, למלאכת המשכן וחתמתה – השבת.

1. המשכן והמקדש תכלית הבריאה והשלמתה

אומר הפסיקתא רבתי¹³⁹:

”דבר אחר: ותשלם כל המלאכה – המלאכה אין כתיב כאן אלא כל המלאכה: מלאכת ששת ימי בראשית. מכל מלאכתו אשר ברא אלוקים לעשות – עשה אין כתיב כאן אלא לעשות: עדיין יש מלאכה אחרת. כיוון שבא שלמה ובנה בית המקדש אמר הקדוש ברוך הוא: עכשיו שלמה מלאכת השמים וארץ – ותשלם כל המלאכה. לכך נקרא שלמה, שהשלים הקדוש ברוך הוא מלאכת ששת ימי בראשית לתוך מעשי ידיו.”

מדרש משלי¹⁴⁰:

”דבר אחר: מי הקים כל אפסי ארץ – זה משה, שהקים אוהל מועד, שהעולם הוקם עמו. להקים המשכן לא נאמר אלא להקים את המשכן – העולם הוקם עמו. שעד הוקם המשכן היה העולם רותת, ומשהוקם נתבסס העולם, לכך נאמר ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן.”

מדרש במדבר רבה¹⁴¹:

139. פסיקתא רבתי ו, ד"ה "ותשלם כל המלאכה". 140. מדרש משלי ל, ד. 141. במדבר רבה יב, ד"ה "להקים את המשכן".

"להקים את המשכן... תמן תנינן על ג' דברים העולם עומד. על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים ושלתן זכרן משה בפס' אחד: נחית בחסדך עם זו גאלת – זה החסד, נהלת בעזך – זו תורה, אל נוה קודשך – זו עבודת המשכן והמקדש... ניהלם בזכות התורה שקיבלו עד הקמת המשכן, למה היה העולם דומה באותה שעה לטרסקל על שתי רגלים שאינו יכול לעמוד והוא רותת כיוון שעשו לו רגל שלישי נתבסס ועמד, כך כיוון שנעשה המשכן... מיד נתבסס ועמד שמתחלה לא היה לעולם אלא שתי רגלים, חסד ותורה, והיה רותת, נעשה לו רגל שלישי, זה משכן, מיד עמד".

לפי המדרשים, המשכן והמקדש הם בעצם המשך הבריאה והשלמתה, כאשר עד בנינים היה העולם חסר ותכלית הבריאה טרם מוצתה. ולא זו בלבד, אלא שעד בניין המקדש גם לא היה קיומו של העולם מוחלט ויציב, שהרי זה עומד, בין היתר, על העבודה שליבה במקדש.

לפי מובן זה, כשם שהשבת השלימה את עצם הבריאה עצמה, כך המשכן השלים את תכליתה של הבריאה.

ניתן לראות בשבת את ההשלמה האלוקית של הבריאה ובמשכן את ההשלמה האנושית של הבריאה. ואם אכן, כפי שנראה בהמשך, המשכן הינו שיא העשייה האנושית, יש ביצירה זו משום השלמתה של הבריאה, תוך כדי מילוי הציווי האלוקי. הקב"ה ברא עולם הזקוק להשלמה, וזו נעשית ע"י האדם. ע"י יצירה זו, האדם כביכול מטביע בעולם חותם, המאפשר ויוצר מקום לביטוי נוכחותו של הקב"ה בו.

2. ההקבלות בין בריאת העולם ובין מלאכת המשכן

במקרא מתבטא הקשר הזה בכמה וכמה הקבלות סגנוניות בין מעשי המשכן והבריאה: שניהם נקראים מלאכה¹⁴².

השורש ע.ש.ה חוזר פעמים רבות בשתי הפרשיות.

עשייה בחכמה, בתבונה ובדעת: "ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה, בדעתו תהומות נבקעו ושחקים ירעפו טל"¹⁴³. "ראה קראתי בשם בצלאל בן אורי... ואמלא אותו רוח אלוקים בחכמה ובתבונה ובדעת ובכל מלאכה"¹⁴⁴.

ראייה בסיום המלאכה: "וירא אלוקים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד"¹⁴⁵. "וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אותה כאשר ציוה ה' בן עשו"¹⁴⁶.

142. בראשית ב, ב-ג, שמות לא, ג-ה, ועוד רבים. 143. משלי ג, יט-כ. 144. שמות לא, ב-ג. 145. בראשית א, לא. 146. שמות לט, מג.

סיום המלאכה: "ותכל כל עבודת משכן אוהל מועד ויעשו בני ישראל ככל אשר ציוה ה' את משה כן עשו... ויכל משה את המלאכה"¹⁴⁷.

ברכה בסיום המלאכה: "ויברך אלוקים את יום השביעי ויקדש אותו כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלוקים לעשות"¹⁴⁸. "וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אותה כאשר ציוה ה' כן עשו ויברך אותם משה"¹⁴⁹.

חתימה בקדושת השבת¹⁵⁰:

כאמור, חתימת הבריאה וחתימת מלאכת המשכן, היא השבת.

בבריאה כתוב:

"ויכולו השמים והארץ וכל צבאם, ויכל אלוקים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה, וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה, ויברך אלוקים את יום השביעי ויקדש אותו כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלוקים לעשות".

ובמשכן כתוב:

"ויאמר ה' אל משה לאמר ואתה דבר אל בני ישראל לאמר אך את שבתותי תשמרו כי אות היא ביני ובניכם לדורותיכם לדעת כי אני ה' מקדשכם... ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם ברית עולם ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש".

לסיכום: מהקבלות אלו בין בריאת העולם למלאכת המשכן, עולה כי השבת חותמת אותן, כלומר, מהווה במונח מסויים כמין "מכה בפטיש" של שתיהן.

3. ההקבלה בין סדר הבריאה ובין סדר בניין המשכן

מדרש תנחומא בפרשת פקודי אומר כך:

"אמר ר' יעקב בר' אסי למה הוא אומר "ה' אהבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך" בשביל ששקול כנגד בריאת עולם, כיצד בראשון כתיב "בראשית ברא אלוקים את השמים ואת הארץ", וכתוב "נוטה שמים כיריעה", ובמשכן מה כתיב "ועשית יריעות עזים". בשני "יהי רקיע" ואומר בהן הבדלה, שנאמר "ויהי מבדיל בין מים למים", ובמשכן כתיב "והבדילה הפרוכת לכם". בשלישי כתיב מים שנאמר "יקוו המים", ובמשכן כתיב "ועשית כיור נחשת וכנו נחשת וגו' ונתת שמה מים". ברביעי ברא מאורות דכתיב "יהי מאורות ברקיע השמים", ובמשכן כתיב "ועשית מגורת זהב". בחמישי ברא עופות שנה' "ישרצו המים

147. שם שם, לב, שם מ, לג. 148. בראשית ב, ג. 149. שמות לט, מג. 150. בראשית ב, א-ג, שמות לא, יב-יז.

שרץ נפש חיה ועוף יעופף, ובמשכן כנגדן לעשות קרבנות כבשים ועופות (ובמשכן "והיו הכרובים פורשי כנפים למעלה"). בשישי נברא אדם שנאמר "ויברא אלוקים את האדם בצלמו" בכבוד יוצרו, ובמשכן כתיב אדם שהוא כהן גדול שנמשח לעבוד ולשמש לפני ה'. בשביעי "ויכולו השמים והארץ", ובמשכן כתיב "ותכל כל עבודת", בבריאת העולם כתיב "ויברך אלוקים", ובמשכן כתיב "ויברך אותם משה", בבריאת העולם כתיב "ויברך אלוקים", ובמשכן כתיב "ויחי ביום כלות", בבריאת העולם כתיב "ויקדש אותו", ובמשכן כתיב "וימשח אותו ויקדש אותו". ולמה המשכן שקול כנגד שמים וארץ אלא מה שמים וארץ הם עדים על ישראל דכתיב "העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ", אף משכן עדות לישראל שנאמר "אלה פקודי המשכן משכן העדות", לכך נאמר "ה' אהבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך וגו'". מובן כי גם ההקבלה בין פרטי סדר הבריאה וסדר בניין המשכן מסתיימת בשבת, וכפי שהוזכר לעיל.

כשהמדרש, בסופו, מנמק את משמעות ההקבלה, מצביע הוא על העדות כעניין משותף ומרכזי: שמים וארץ הם עדות על ישראל, ואף המשכן הוא עדות לישראל. עניין העדות בוודאי בולט בשבת, שכן היא אות בין ה' ובין בני ישראל¹⁵¹. ה' ברא את העולם בשישה ימים, וביום השביעי שבת מכל מלאכתו וע"י כך קידש אותו. וכלשון המדרש¹⁵², "שלושה מעידין זה על זה: ישראל, והשבת והקב"ה". במובן זה, ה' קידש את השבת, ובני ישראל מקדשים את השבת בקדושתה. העדות במשכן היא עניין יסודי. המשכן כולו נקרא "משכן העדות"¹⁵³. מדוע? מסביר האבן עזרא שם: "בעבור הארון ששם לוחות העדות". הלוחות הינם כשטר כתובה המעיד על הברית בין ה' לישראל. הארון אף נקרא "ארון העדות" על שם לוחות העדות שבתוכו. הלוחות, הארון והמשכן כולו – מעידים על הברית בין ה' לבני ישראל. כשהברית משתמרת, היא מקדשת את בני ישראל¹⁵⁴.

4. זכרון בריאת העולם בשיר שהיו הלוויים אומרים בבית המקדש

אומרת הגמרא¹⁵⁵:

"תניא, רבי יהודה אומר משום רבי עקיבא: בראשון מה היו אומרים "לה' הארץ ומלואה", על שם שקנה והקנה ושליט בעולמו. בשני מה היו אומרים "גדול ה' ומהולל מאוד", על שם שחילק מעשיו ומלך עליהן. בשלישי היו

151. שמות לא, יז. 152. חגיגה ג, ב, בתוס' ד"ה "מי כמוך". 153. שמות לה, לא. 154. במדרשים המתמייחים לציורי האלוקים על המשכן כמתרחש לאחר חטא העגל מתפרש משכן העדות ג"כ במובן של מחילה וסליחה על החטא. עדות היא בישראל כי שכנה שורה ונמחל החטא. 155. ראש השנה לא, א.

אומרים "אלוקים ניצב בעדת א-ל", על שם שגילה ארץ בחכמתו והכין תבל לעדתו, ברביעי היו אומרים "א-ל נקמות ה'", על שם שברא חמה ולבנה, ועתיד ליפרע מעובדיהן. בחמישי היו אומרים "הרנינו לאלוקים עוזנו", על שם שברא עופות ודגים לשבח לשמו. בשישי היו אומרים "ה' מלך גאות לבש", על שם שגמר מלאכתו, ומלך עליהן. בשביעי היו אומרים "מזמור שיר ליום השבת", ליום שכולו שבת.

ו. "את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו אני ה'"

בסוף ספר ויקרא מצווה התורה פעמיים על שמירת השבת ועל יראת מקדש יחדיו, כהיגד אחד¹⁵⁶.

מפרש הספורנו:

"ואחר שהזכיר מהעניינים המחללים, ציוה לכבד את הימים והמקומות והאנשים הקדומים ואמר את שבתותי תשמורו שהם השבת וכל מקראי קודש ומקדשי תיראו והוא כל מקום מקודש לתורה ולתפילה ולעבודה".

קביעה זו מחדדת שוב את ההבדל בין השבת שמקורה הקב"ה, שלאחר ששבת לראשונה עם השלמת בריאת העולם ציוונו לשבות בשבת בעקבותיו, לבין בניין המקדש שעם ישראל מצווה לבנות. הבניין הוא בניין אנושי והוא מותנה בזמן, על כן אין בניין המקדש דוחה את נצחיותה של השבת.

רש"י בהתייחסו לנושא מצטט את תורת כהנים¹⁵⁷: "ואף על פי שאני מזהירכם על המקדש את שבתותי תשמורו, אין בניין בית המקדש דוחה שבת". ומוסיף החזקוני: "ואף על פי שהזהירנו כיוצא בזה גבי משכן, חזר והזהיר אף גבי מקדש לפי שהוא קדוש וקבוע ביותר". החזקוני מפנה אותנו אל אזהרת התורה¹⁵⁸ "ויאמר ה' אל משה לאמר ואתה דבר אל בני ישראל לאמר אך את שבתותי תשמורו כי אות ביני וביניכם לדורתכם לדעת כי אני ה' מקדישכם". גם שם יש אזהרה נקודתית ביחס למשכן, אך החזקוני מבין כי יש צורך באזהרה נוספת גם על המקדש שהוא קדוש וקבוע. רבנו בחיי מבאר את הפס' בדרכים שונות:

"על דרך הפשט: יזהירו הכתובים תמיד על השבת כשם שמזהירים תמיד על עבודה זרה.

והעניין לפי שהיא שקולה כנגד כל המצוות ומי שאינו משמר את השבת מכחיש מעשה בראשית. ועל דרך המדרש: את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו הזכיר שמירה לשבת ומורא למקדש. יכול יהא ירא מן המקדש ת"ל את

156. ויקרא יט, ל, שם כו, ב. 157. רש"י שם יט, ל. 158. שמות לא, יג.

שבתותי תשמרו, מה שבת – לא מן השבת אתה ירא אלא ממי שצויה על השבת, אף מקדש – לא מן המקדש אתה ירא אלא ממי שצויה על המקדש. אין לי אלא בזמן שבית המקדש קיים, בזמן שאין בית המקדש קיים מניין, ת"ל את שבתותי תשמרו מה שמירת שבת לעולם אף מורא מקדש לעולם. ועוד דרשו בו בכתוב הזה בתורת כהנים: יכול יהא בניין בית המקדש דוחה שבת ת"ל את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו, ועל דרך הקבלה... השבת האחד הוא השבת הגדול והוא זכור והאחד הוא המקדש שהיא כנסת ישראל בת זוגו של שבת והוא שמור ולכך אין ראוי שתהא מלאכת בית המקדש דוחה את השבת והמקדש וזה מבואר".

רבנו בחיי מביא בפירושו הבנות שונות של הזיקה בין שבת למקדש על פי פס' זה. בעניין השבת עצמה, מזהירה עליה התורה הרבה מפני שהיא שקולה כנגד כל המצוות. אך דמיון מעניין בינה לבין המקדש הוא שמשניהם "אתה לא ירא" אלא ממי שצויה עליהם. גם בדרך זו ניתן להסיק שאלו שני צדדים גדולים וכוללים אשר כל אחד מהם מבטא בצורה משמעותית את הנוכחות האלוקית, ועל כן אמורים הם להביא אותנו להתייחסות ישירה אל ה': לא מן השבת ומן המקדש אתה ירא, אלא ממי שצויה על שניהם אתה ירא.

הלכה נוספת היא שכשם ששמירת שבת היא לעולם ואינה מוגבלת כלל לזמן מסויים, כך אף מצות מורא המקדש קיימת לעולם, גם בחורבן הבית עצמו, שכן אינה תלויה בבית בנוי¹⁵⁹.

לכאורה יש כאן אמירה מחודשת. בפרק הראשון, כשדנו ביחס בין קדושת זמן לקדושת מקום, אחד ההבדלים המשמעותיים שהדגשנו היה שקדושת הזמן היא עולמית, שהרי מקורה אלוקי, ולכן היא בלתי תלויה כלל; ואילו קדושת מקדש היא מותנית, שהרי האדם מצווה לבנות בית וקיומו מותנה במעשי האדם. אך כאן, אפוא, המדרש לומד כי כשם ששמירת שבת לעולם, כך מורא מקדש לעולם.

אמנם לא מדובר כאן על קיומו של הבית עצמו, שהוא אכן מותנה, אלא בקביעה שיטודה בתפיסה כי קדושת ירושלים והמקדש שהחלה בימי דוד ושלמה אינה תלויה בבניין עצמו, אלא היא קדושת מקום נצחית. זהו הלימוד שנלמד משבת – מה שמירת שבת לעולם, אף מורא מקדש לעולם. מעניין כי ניסוח התורה בהקשר זה הוא "שמור", המתייחס לכאורה לצד ה"לא תעשה", כאשר אף יראה נתפסת בעיקר כיראה מדברים שהאדם צריך להיזהר שלא לעשות. מאידך גיסא, גם בשבת וגם במקדש הזהירות

159. (סוגיה זאת רחבה מן הנושא שאנו עוסקים בו והיא קשורה לשאלה האם קדושה ראשונה קידשה לשעתה ולעתיד לבוא או שלא וכו').

וההימנעות מפגיעה בקדושתם יוצרות חיות בגישתנו אל הקודש. בשני המקרים הדבר נובע מעמידה לפני ה'; הן בתחושת הזמן בו ה' שבת, והן בתחושת המקום בו ה' נמצא ומתגלה.

יש מי שמנסח את הדברים כך¹⁶⁰:

"... שקדושת ה' מתפשטת בעולם שנה נפש וכמו שבנפש הלב יש בו סגולה יותר מכל הגוף כן בעולם בחר במקום המקדש ובשנה בחר ביום השבת, זה הלב במקום וזה הלב בזמן. וכמו שקדושת הזמן אינו פוסק כן קדושת המקום קיים אף כשאין בית... אולם לפ"ז היה לו לתפוס בשניהם לשון מורא, שלשון מורא נופל גם במצוות: "ירא מצוה הוא ישולם", "כי ירא העם את השבועה", ע"ז השיבו שלכן אומר בשבת שם שמירה ובמקדש שם מורא שאם היה אומר יראה בשניהם הייתי חושב שירא מן המקדש עצמו ומן השבת עצמו ולכן תפס בשבת שמירה שבא על שמירת פקודת מזהיר ומצווה שמר לך את אשר אנכי מצוך היום אני פי מלך שמור וכן מורא מקדש שאצלו הוא יראת פקודת ה' שציוה על המקדש".

ז. הקשר בין הציווי על השבת לבניין המשכן¹⁶¹

1. מהות המלאכות האסורות נלמדה בתורה שבעל פה מן המשכן התורה שבכתב לא הגדירה באופן מדוייק את המושג "מלאכה"; כוונת התורה באומרה: "לא תעשה כל מלאכה" נמסרה למשה בתורה שבעל פה. הוכחתה של התורה שבעל פה לכך היא פרשת המקושש¹⁶², שנענש על מלאכה שלא נזכרה במפורש בתורה שבכתב.

נאמר, אפוא, כי כל שלושם ותשע המלאכות שהוצרכו לבניין המשכן במדבר וכל הדומות להן נכללות באיסור מלאכה בשבת¹⁶³. שכן, בתורה שבכתב הזהיר הקב"ה את משה על השבת כשציוה אותו על מלאכת המשכן¹⁶⁴, "אך את שבתותי תשמורו כי אות היא ביני וביניכם"; וכן, בשעה שהקהיל משה את בני ישראל כדי לצוותם על הקמת המשכן, הזהיר אותם תחילה להימנע ממלאכה ביום השבת: "ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי יהיה לכם קודש שבת שבתון לה"¹⁶⁵. וכך אומרת הגמרא בבבא קמא¹⁶⁶:

160. בפירוש הפס': "את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו אני ה'" (ויקרא יט, ל). 161. סוגיה זו מובאת בביאור בספרו של הרב שלנגר "אבות הלכות שבת" עמ' 20-21 ומשם הבאנו את תמצית הדברים. 162. במדבר טו, לב-לו. 163. ראה בבא קמא ב, א. 164. שמות לא, יג. 165. שמות לח, ב. 166. בבא קמא ב, א.

"אבות מלאכות ארבעים חסר אחת – הך דהוה במשכן חשיבא קרי ליה אב, הך דלא הוי במשכן חשיבא קרי ליה תולדה".
וכן בגמרא בשבת¹⁶⁷:

"תנן אבות מלאכות ארבעים חסר אחת, כנגד מי אמר להו? רבי חנינא בר חמא כנגד עבודות המשכן אמר להו דתניא אין חייבים אלא על מלאכה שכיוצא בה היתה במשכן. הם זרעו ואתם לא תזרעו, הם קצרו ואתם לא תקצרו הם העלו קרשים מקרקע לעגלה ואתם לא תכניסו מרה"ר לרה"י. הם הורידו את הקרשים מעגלה לקרקע ואתם לא תוציאו מרה"י לרה"ר הם הוציאו מעגלה לעגלה ואתם לא תוציאו מרה"י לרה"ר...".

2. איכות המלאכות – "מלאכת מחשבת" – נלמדת מן המשכן התורה אוסרת¹⁶⁸ "מלאכת מחשבת", כלומר, מלאכת אומנות. לפיכך, מן התורה אינה אסורה בשבת אף מלאכה שאינה נעשית בדרך עשיית מלאכת מחשבת. דרך זו כוללת עשייה כדרכה, בכוונה, שתהיה צריכה לגופה, לשם תיקון ולשם קיום. אומר רש"י: "ששת ימים – הקדים להם אזהרת שבת לציווי מלאכת המשכן, לומר שאינה דוחה את השבת"¹⁶⁹.

הרש"ר הירש¹⁷⁰ מנסה להסביר את המשמעות הרוחנית של הקשר בין הגדרת איסור מלאכות השבת לבין המלאכות ששימשו לבניין המשכן:

"בניית המשכן היא האתגר הגדול ביותר לכושר עשייתו של האדם בתחום תבונת הכפיים, ואם לא מבחינת האומנות, הרי מבחינת החזון והתכלית הגלומה במשכן: "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם". שלטונו של האדם על העולם הגשמי, הבא לידי ביטוי בהפקתם, בייצורם ובעיבודם היצרני של החומרים, מגיע במקדש אל ייעודו הנעלה ביותר. האדם משעבד לעצמו את העולם כדי לשעבד את עצמו ואת עולמו לבורא עולם, וכדי להפוך את עולמו למקום שבתה של מלכות שמים, למקדש שבו ישכון כבוד ה' עלי אדמות. בניית המקדש הריהי קידוש פועלו של האדם, והכתוב מציין אותה כאיחוד כל המלאכות היצרניות השונות של האדם והן מהוות על ידי השביתה ממלאכה את סעיפי המסכת של קבלת עול שמים שעליה אנו מצווים בשבת. כל עשייה יצרנית שמלאכת המשכן נזקקה לה, הופכת ל"אב-מלאכה", לסוג של עבודה יצרנית המקיף הרבה 'תולדות', היינו תת-מלאכות הכלולות במושגו. הזרע והנוטע, למשל, הוא 'אב' סוג של עבודה יצרנית, והזומר, וכן המשקה, ובכלל

167. שבת מט, ב. 168. שמות לה, לג. 169. רש"י שם שם, ב. 170. רש"ר הירש שם.

כל עבודה המקדמת את גדילתו של הצמח – תולדה היא הנגררת אחרי מושג ה"אב" (עיין שבת ע"ג, ב').

גדר המלאכה האסורה בשבת רמוזה בכתוב: "כל העושה בו מלאכה יומת", שקדמו לו המילים: "הדברים אשר ציוה ה'" ו"לעשות אותם" – הווה אומר, הדברים – והפעולות הנעשות בכוונה תחילה כדי לייצר אותם. וכך באה בחשבון "מלאכת שבת" תמיד התוצרת, הפעולה המייצרת, ולא רק הכוונה סתם, אלא הפעולה המכוונת אל תכלית הפקת התוצר.

מושג המלאכה חל רק על פעולה יוצרת ולא על פעולה הרסנית ("מקלקלין פטורין"). ורק אם הפעולה נעשית בכוונה תחילה (ואינה "דבר שאין מתכוון"), ולא עוד אלא שהפעולה מכוונת בו בזמן אל התוצר שפעולה זו אופיינית לו (ולכן אינה "מלאכה שאינה צריכה לגופה") – רק פעולה כזאת יש בה משום חילול שבת במלוא מובנו, שעליו אמר הכתוב: "כל העושה בו מלאכה יומת" – מלאכת המשכן היא היסוד לכל ההלכות האלה.

הרש"ר הירש מדגיש במיוחד את פסגת כושר עשייתו של האדם בתחום תבונת הכפים, החזון והתכלית. זהו הייעוד הנעלה ביותר של שלטון האדם על העולם. הוא לא רואה יצירה זו דווקא בתחום האומנות ואנו רוצים לטעון שפאר יצירה אנושית זו הינו גם בתחום הפאר. היופי והאומנות המביאים אכן לידי ביטוי את תכלית הפעילות היצרנית של האדם.

העובדה שדווקא פאר יצירה זו הוא הבסיס לשביתה ממלאכה בשבת מלמד עד כמה בשבת האדם מכיר בשביתתו מל"ט המלאכות במלכותו של הקב"ה על העולם כולו.

3. השבת והמשכן – מייצגים את הברית בין ה' לישראל

מעניין לראות כי הציווי על השבת בהקשר למלאכת המשכן מתייחס במיוחד לקשר ההדדי בין הקב"ה לכנסת ישראל¹⁷¹. במובנים רבים, בניין המשכן מהווה המשך והשלמה למעמד הר סיני (ההקבלה בין שמות כ"ד, ט"ו–י"ח לשמות ל', ל"ד–ל"ח מוכיחה מאוד נקודה זו) שבו נכרתה ברית בין הקב"ה לישראל, כפי שמעירים הרמב"ן והראב"ע בפרשיות אלו. לתפיסתם, אחד מיישומי ברית זו הוא בניין המשכן, המהווה גילוי מובהק שלה.

כבר הזכרנו לעיל את היות המשכן, הארון והלוחות – עדות לקשר המיוחד בין הקב"ה לכנסת ישראל. כאמור, מבנה הכרובים עצמם כזכר ונקבה¹⁷² שאחד מהם כביכול

171. ע"פ דברי הרב אלחנן סמט. עיין בסוגיה זאת בספרו "עיונים בפרשות השבוע", פרשת כי תשא עמ' 265. ונלך כאן בכיוון דומה לדבריו. 172. יומא נד, ב.

מייצג את הקב"ה והשני את כנסת ישראל, מבטא יותר מכל את הזיקה הבלתי אמצעית וההדדית בין ה' לעמו. ברית זאת מתבטאת בעצם הקמת המשכן, בשותפות המיוחדת המתרחשת בו, לפיה עם ישראל בונה ועושה מצידו את כל המאמצים האנושיים תוך גילוי פסגת היצירה האומנותית האנושית; וה' מצידו נענה ע"י השראת שכינה בתוכם והיוועדות מבין הכרובים עם משה כשליח של כל ישראל. השבת עצמה הינה אות לעולם בין ה' ובין בני ישראל. יפה מעיר הרב סמט בדבריו ואומר כי לעומת המשכן, שבו העשייה האנושית קודמת ומהווה תנאי להשלמה האלוקית – קודם "ועשו לי מקדש" ואחר כך "ושכנתי בתוכם"; השבת, תחילה ניתנה כמתנת קדושה לישראל, "לדעת כי אני ה' מקדשכם", ורק אחר כך "ושמרו בני ישראל את השבת". על כן אין מלאכת המשכן דוחה את השבת; מלאכת המשכן, ביטוי העשייה האנושית, אינה דוחה את השבת שהיא ביסודה מתנה אלוקית. דבריו אלה תואמים את ההבחנה עליה הצבענו כשעסקנו ביחס הבסיסי בין קדושת הזמן לקדושת המקום – בין השבת שמקורה שמימי והיא נצחית, בלתי תלויה בזמן ובתנאים, לבין המשכן והמקדש שאותם עם ישראל בונה בפועל, ומותגים במציאות הרוחנית שלו.

ה. מקומה של השבת בציווי על המשכן

דברי ה' אל משה – בסוף הציווי,

דברי משה אל בני ישראל – בתחילתו.

מעבר לשאלת הזיקה בין השבת למשכן כפי שהוזכרה בפרקים הקודמים, ברצוננו לבחון בפרק זה את מיקום הציווי על השבת בהקשר למשכן. בדבר ה' אל משה מופיעה השבת בסוף הציווי על מלאכת המשכן¹⁷³, ואילו כשמשה מוסר את הציווי האלוקי לבני ישראל, הוא מקדים את הציווי על השבת לציווי על מלאכת המשכן¹⁷⁴. מהי המשמעות הרוחנית של שינוי הסדר לגבי הזיקה בין השבת למשכן? לשאלה זאת ניתנו תשובות רבות, ונביא כאן את תמציתן¹⁷⁵.

ניתן לומר מסקנה פשוטה: כשהקב"ה מצווה את בני ישראל לבנות את המשכן, תחילה הוא מצווה על המבנה וכל פרטיו, ולאחר כן מוסיף את ההנחיה שלא לחלל את השבת בבנייה: "אך את שבתותי תשמרו כי אות היא ביני וביניכם לדורותיכם לדעת כי אני ה' מקדישכם". ברם, בביצוע העבודה, על מנת להבטיח בפועל את שמירת השבת ע"י בוני המשכן, התורה מקדימה ומזהירה על איסור המלאכה בשבת, לפני תיאור הציווי על הבנייה.

173. שמות לא, יב-יז. 174. שם לה, א-ג. 175. חלק מן המקורות מובאים בביאורו של הרב קופרמן

1. אומר המדרש¹⁷⁶:

"ויקהל משה, וביום השביעי... שבת שבתון, בשעה שאמר הקב"ה למשה, מעשה המשכן תחילה אמר לו, אחר כן צווהו על השבת, למה, שגלוי וידוע לפני הקב"ה שמשה רבנו שהוא משמר את השבת לפיכך הקדים לו מעשה המשכן, ומשה היה יודע בישראל שיש בהם אנשים קלים, אמר אם אני אומר להם משכן תחילה יהיו הם עושים בשבת ובחול לפיכך הקדים והזהירן על השבת תחילה, שנאמר ויקהל משה וגו' וסמיך ליה ששת ימים תעשה מלאכה וששת ימים מלאכת המשכן ויום השבת לא תעשו כל מלאכה, ומנין אתה יודע שבמעשה המשכן הכתוב מדבר שכבר נצטוו על השבת מהר סיני, וכאן בשביל מעשה משכן הוא מזכיר את השבת לפיכך הזהירם על השבת תחילה ואחר כך על מעשה משכן, שנאמר קחו מאתכם תרומה".

לפי המדרש, היות שמשה משמר את השבת, התורה בדבריה אליו מקדימה את ציווי מעשה המשכן לאזהרת השבת. אך בציווי משה את בני ישראל, בידעו כי יש ביניהם אנשים קלים, חושש הוא שאם יצווה אותם תחילה על המשכן ורק אחר כך על השבת, יחללו אותה. לכן בדבריו אליהם הוא מקדים את השבת ואחר כך מצווה על מלאכת המשכן.

2. בעל "ספר חסידים"¹⁷⁷ אומר כך:

"האב שמצווה לבנו מעשים, מה שחפץ שיעשה תחילה יאמר לו באחרונה, שהרי מלאכת המשכן נאמרה לו למשה תחילה ושמירת שבת באחרונה, משה הקדים לצוות את השבת תחילה".

מי שמצווה סדרה של מעשים, את מה שרוצה שיעשה תחילה אומר כדבר אחרון. כלומר, את השבת היקרה והאהודה אצל הקב"ה צווה הוא באחרונה, מתוך הנחה שתיעשה ראשונה. ואכן, כאשר משה מצווה את בני ישראל מצווה תחילה על השבת ורק אחר כך על המשכן.

3. הגאון מבריסק בספרו "בית הלוי" פותח במשל:

"גביר אחד היה משיא בנו, והן צריך לעשות לבנו בגדים לחול ושבת ויום טוב, וכן תכשיטין אשר הם ליתר פאר והידור ואינם בהכרח כל כך ורק הם לבני גבירים, וגם אם האב קצת בקפידא על הבן, עם כל זה, יעשה לו כל הדברים כמנהג הגבירים. ויש להבחין אם עושה רק למען אהבתו לבנו כי גדלה, כל כך. וזה יש להבחין בסדר עשייתם: אם עושה אותם מצד האהבה והוא מקבל

על פירושו של ה"משך חכמה" לשמות לה, א-ב. 176. מובא ב"תורה שלימה" ויקהל ז, מכתב יד הגניזה קהירית. 177. ספר חסידים סימן תקסה.

תענוג במה שמגיע תענוג לבנו, אז יהיה ההתחלה בהדברים שאינם בהכרח כל כך, לקנות לו מורה שעות של זהב וכדומה, דבזה ניכר יותר השעשועים שמשמעושתע בתענוג המגיע לבנו; והבגדים המוכרחים – דבהם אינו ניכר כל כך השעשועים – מניחים לאחרונה בעת החתונה. ואם העשייה מצד ההכרח יען שהוא בנו, הרי ההתחלה יהיה בדברים היותר הכרחיים – הם קודמים, הגם כי לבסוף יעשה לו הכול, עם כל זה סידרן של דברים הם בחילוף זה מזה. והנה במצוות יש בהם מוכרחים לאיש ישראל וכמו שבת שהוא הכרח גמור ובלעדי זה אין ישראל כלל. ויש מצוות שהם לתוספת קדושה וכמו בניין בית המקדש והקרבות, דהרי זה כמו ישראל בגלות ואין להם כל זה, רק כדי שיהיו ישראל במעלתם הגדולה ובקדושה צריכים זה לזה. וזה קודם מעשה העגל כתיב תחילה מעשה המשכן ואח"כ לבסוף אמר להם שבת בפרשת כי תשא. ואחר מעשה העגל התחיל בויקהל בשבת ואח"כ אמר להם מעשה המקדש".

עיקרו של המשל אומר כי אב המעניק לבנו מתוך אהבה מתחיל בדברים שהם מותרות ואחר כך עובר לדברים ההכרחיים. אך כאשר נותנים מתוך הכרח, מתחילים בדברים ההכרחיים ואחר כך מוסיפים את המותרות. כך גם בענין היחס בין השבת, שהיא הכרחית, לבין המצוות, שנועדו לתוספת קדושה¹⁷⁸.

4. ה"כלי יקר" מבאר כך:

"כי השבת אין בו כי אם כבוד השי"ת, להורות כי הוא יתברך חידש עולמו והמשכן מורה כולו על כבוד ישראל שויתר הקב"ה כנגדם והשרה שכינתו בתוכם ומחל להם עוון העגל והקב"ה חס ביותר על כבודם של ישראל על כן הקדים המשכן אבל משה חשב שלכבוד ה' יתברך ראוי להקדים השבת המורה על כבודו יתברך ואח"כ המשכן המורה על כבודם של ישראל ומתוך קדימה זו יובן ממילא שהשבת דוחה מלאכת המשכן כי מי נדחה מפני מי? הוזה אומר קטן מן הגדול".

הכלי יקר מחלק בין דבר שהוא כבוד ה', לדבר שהוא כבוד ישראל. השבת היא כבוד ה', בהזכירה כי הוא ברא את העולם וחידש אותו. המשכן הוא כבוד ישראל – הקב"ה ויתר ומחל לעם ישראל על עוון העגל והשרה שכינתו בתוכם. ויתור זה מצד הקב"ה הינו כבודם של ישראל.

178. מעניינת מאוד ההגדרה הזאת של השבת ביחס למשכן: שבת כהכרח, ומשכן כתוספת קדושה – כביכול לא הכרחית. הוא תולה זאת בהתבוננות במשכן בזיקה למעשה העגל, ונרחיב בכך בהמשך בדברי המשך חכמה.

וכיוון שהקב"ה חס על כבודם של ישראל, הקדים את ציווי המשכן לציווי השבת. אך משה הקדים את כבוד הקב"ה לכבוד ישראל, ולכן הקדים את השבת למשכן. מתוך קדימה זו גם ממילא הובן שהשבת דוחה את מלאכת המשכן, שהרי הקטן נדחה מפני הגדול.

5. ה"משך חכמה" מבחין בין בניין המשכן לעבודת המשכן וכך דבריו:

"הנה בפרשת תשא נאמר שבת אחר מלאכת המשכן, ובפרשה זו נאמרה להיפוך – מלאכת המשכן אחר שבת וכבר עמד על זה בספר חסידים סימן תקס"ה. ויתכן דהנה מלאכת המשכן אינו למכשירי עבודה דלא דחו שבת, משום דמכשירין אפשר לעשותן מערב שבת מה שאין כן המשכן אי אפשר להיות מלא שבת, לכן הוי אמינא דדחי שבת. ויתכן, דבעבודה הותרה שבת, משום דבמשכן הלא שורה הכבוד והשכינה מצויה שם, והשבת עדות לכל באי עולם שהשי"ת ברא העולם וחידשו מהאפס המוחלט, והעבודה מורה על השגחת השי"ת בפרטיות ומקימו בכל עת ורגע ברצונו יתברך, וכל העולם הוא מתהווה ומתחדש בכל עת ורגע ברצונו יתברך, כאמור לעושה אורים גדולים אשר מזה למדו בתפילה המחודש בכל יום תמיד מעשה בראשית. ושם מעון השם יתברך וכמו שאמר שלמה: בנה בניתי לך בית זבול. לכן אף המכשירים כמו קליית העומר וחבטתו ואפיית שתי הלחם ולמאן דאמר דנפסל בלינה ותנור מקדש דוחין שבת. אבל בניין המשכן והמקדש לא דחי שבת, דכל זמן דלא נבנה המקדש אין השכינה שורה בישראל, ובאמצעות משכן ומקדש השכינה שורה בישראל, וכל זמן שאין שכינה שורה הלא לא נדחה שבת. אבל קודם שעשו בני ישראל העגל הלא היה התנאי: בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך, והשכינה היתה שורה בישראל שלא באמצעות המשכן – רק הוא היה מקום מיוחד לעבודה ולהשראת השכינה, אבל לא באופן שעל ידו יזכו לראות בכבוד השי"ת, כי בני ישראל בעצמם הם היו המעון להי"ת, והיכל ה' המה – אז היה בניין המשכן כאחד מפרטי צורך העבודה אחרי בניין המשכן אחר העגל, שכיוון שהשראת השכינה וכבוד השי"ת חופף על בני ישראל קודם בניין המשכן, אם כן תו עבודה וכל צרכיה, אף בניין המשכן, דחי שבת, לכן נאמר משכן קודם לשבת. אבל אחר שחטאו בעגל הלא לא היו ראויים לכבוד השי"ת רק באמצעות המשכן, אם כן לא נדחית בבניית המשכן, לכן נאמר שבת קודם, וכמו שפירש רש"י: הקדים להם אזהרת שבת לציווי מלאכת המשכן, לומר שאינה דוחה את השבת."

ההבחנה בין תקופת בניין המשכן, לבין תקופת העבודה במשכן הבנוי היא כזו: כל עוד אין משכן, אין שכינה שורה בישראל; זו שורה רק באמצעות משכן ומקדש. וכל זמן שאין שכינה שורה, לא נדחית השבת.

כשהמשכן בנוי, העבודה בו מותרת בשבת מפני שהכבוד שורה במשכן והשכינה מצויה שם. שבת היא עדות לבריאת העולם ע"י ה', והנבואה מורה על השגחת ה' ית' בפרטיות.

לכן אפילו מכשירין – כקליית העומר או חבטתו ואפיית שתי הלחם – דוחין שבת. לפני חטא העגל שרתה שכינה בכל שלא באמצעות משכן, כמבואר: "בכל מקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתך"¹⁷⁹. באותו זמן היו בני ישראל בעצמם מעון לה' יתברך, ובניין המשכן היה אחד מפרטי צורך העבודה.

במצב זה, בו בניין המשכן הוא אחד מפרטי צורך העבודה, הוא דוחה שבת, ולכן נאמר ציוויו קודם לציווי השבת (כך בפרשת כי תשא). אבל לאחר חטא העגל לא היו ראויים ישראל לכבוד השי"ת אלא באמצעות המשכן, ואז לא נדחית שבת בבניינו, ועל כן בפרשת ויקהל הוקדם ציווי השבת לציווי המשכן.

6. הגאון הרב שלמה פישר מתייחס בספרו "דרשות בית ישי" גם הוא לסוגיה זו, במאמרו מאמר השבת והמשכן¹⁸⁰:

"ונראה העניין, כי הנה כל עניין הקמת המשכן וכליו והמזבח להקריב קרבנות לה' ולהמשיך על ידיהם שפע ברכה, יש בו סכנה לגסי השכל, להיתפס למחשבות ולדעות כוזבות ליגרר אחר ע"ז. וכבר כתב הכוזרי (מאמר א' צ"ח-צ"ט) שאין בין עגל לכרובים אלא שזה נצטוו וזה לא נצטוו. ובאיכה רבה (פתיחתא ט') כי ראתה גויים באו מקדשה וכו', נכנסו לבית קה"ק, ומצאו שם שני כרובים. נטלו אותן, ונתנו אותן בכליבה, והיו מחזרין אותן בחוצות ירושלים ואומרים, לא הייתם אומרים שאין אומה הזאת עובדת ע"ז, ראו מה מצינו להם, ומה הם עובדים, הא כל אפיא שווין. ועיין בירושלמי פ"ק דשקלים "ועשית כפורת זהב טהור" יבוא זהב של כפורת ויכפר על זהב של עגל. ולכאורה, למה דוקא זהב של כפורת, והלא כל כלי המשכן של זהב היו. אלא, יבוא זהב של כפורת וכרובים שנצטוו, ויכפר על זהב של עגל שלא נצטוו ודו"ק.

והנה עד שלא נחשדו ישראל על מחשבת ע"ז, שפיר היה אפשר לצוותם על המשכן ללא כל אזהרה מוקדמת, אבל עכשיו שנכשלו בחטא העגל, הוצרך משה להקדים להם אזהרה, שלא יכשלו בהרהורי ע"ז, שכאילו יש כוח לבני אדם למשוך שפע מן הכוחות העליונים בפעולות ומעשים אשר לא נצטוו.

179. שמות כ, ב. 180. דרשות בית ישי חלק ב סימן נב.

ולכן הקדים להם אזהרת השבת, והיינו, כי הנה כבר כתבו המפרשים בטעם מה שאמרו רז"ל מלאכת מחשבת אסרה תורה, כי מלאכת מחשבת פירושו מלאכת יצירה. כי הקב"ה השליט את האדם ונתן לו זכיון להיות יוצר ופועל בעולם. וכמשה"כ (תהלים ח' ז') תמשילוהו במעשי ידיך. וזהו פירוש הכתוב אשר ברא אלוקים לעשות. שהאדם יעשה ויפעל לישוב העולם, אבל כל זה בששת ימי מעשה. אבל כשמגיע יום השבת אנו מצווים להחזיר את הזכיון להקב"ה, ולהדגיש שהוא לבדו מושל, והוא לבדו עשה, עושה ויעשה לכל המעשים. ומהאי טעמא גופא יום השבת קבוע ועומד מהקב"ה, ולא נמסרה קביעתו לישראל כשאר ימי המועדות.

נמצא, שהקדמת עניין השבת לציווי על המשכן משמש אזהרה ומסירת מודעה לישראל, שלא יבואו לטעות במחשבות תוהו בעניין המשכן והקרבתו. וכן אתה מוצא בשלמה בתפלתו בחנוכת ביהמ"ק. שלכאורה דבריו שם תמוהין מאוד, שתחת אשר היה לו להגדיל מעלת הבית והשראת השכינה בתוכו, הרי הוא מתפלל, ואומר, כי האמנם ישב אלוקים על הארץ. הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך. אף כי הבית הזה אשר בניתי וגו'. ושמעת אל תחינת עבדך ועמך ישראל אשר יתפללו אל המקום הזה ואתה תשמע אל מקום שבתך אל השמים וגו'. ובא אלה לפני מזבחך בבית הזה ואתה תשמע השמים וגו'. בהנגף עמך ישראל וגו' והתחננו אליך בבית הזה ואתה תשמע השמים וגו'. בהעצר השמים וגו' והתפללו אל המקום הזה וגו' ואתה תשמע השמים וגו'. כל תפילה כל תחנה וגו' ופרש כפיו אל הבית הזה ואתה תשמע השמים מכון שבתך וגו'. כי שמך נקרא על הבית הזה אשר בניתי וגו'. וכן הלאה והלאה. וכפי הנראה, עשה כן מדאגה מדבר, הואיל וידע, שישראל אינם עומדים במדרגה הראויה להבחין בין ההכרה הצרופה לבין מחשבות שיש בהן שמץ של ע"ז וכמש"נ.

ברם צריך למידע, כי כל מה שכתבנו בעניין השבת, זהו רק הצד הגלוי והמפורסם שלה. אבל יש גם "רזא דשבתא" דבאמת ישראל עושין את השבת כדכתיב לעשות את השבת. והדבר מפורש בגמ' (שבת י', ב') דאמנם השבת היא מתנה גלויה. אבל מתן שכרה לא עבידא לגלוי. ומה פירוש מתן שכרה. הנה מוסכם הוא בספרים הקדושים כי שכון של מצוות טבעי סגולי הוא, ולא רק גמולי. והן טעמי המצוות, דהיינו, שהמצוות פועלות תיקונים והמשכת שפע ברכה ואורה, והוא מתן שכרה של מצוה. וא"כ, מתן שכרה של שבת היינו הפנימיות שלה, שהוא "רזא דשבתא", שלכך אמרו רז"ל (סנהדרין כ"ח,

שמות רבה פכ"ה, ודברים רבה פ"א, וילקוט פרשת תשא) גוי ששומר את השבת חייב מיתה. בנוהג שבעולם, מלך ומטרונה יושבין ומסיחין זה עם זה, מי שבא ומכניס עצמו ביניהם חייב מיתה. וכן הוא אומר ביני ובין בני ישראל את היא לעולם. והנה פס' זה נאמר בפרשת תשא. שאז ניתנה באמת השבת בדרגתה העליונה בבחינת "רזא דשבתא". ובמכילתא שם ר"א בר פרטא אומר, מנין שכל המשמר שבת מעלין עליו כאילו עשאו, שנאמר ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת ע"כ. משא"כ עכשיו בפרשת ויקהל לא ניתנה אלא בבחינתה הגלויה והחיצונית, כמבואר משינוי הלשונות בשתי פרשיות אלו.

וז"ל רבנו בחיי בפרשת תשא עה"פ ביני ובין בני ישראל: לשון ביני ובין בני ישראל מורה על דבר הנסתר הנמסר בצנעא. וירמוז על העניין הנסתר שיש במצות השבת. כי המלך שהוא מצווה אל בנו או לעבדו הנאמן תזכור הדברים אשר ביני וביןך. הנה הם נסתרים, אינם נאמרים אלא מפה אל פה ולא נתנו להכתב. ומזה דרשו רז"ל במסכת יום טוב, אמר רשב"י כל המצוות שנתן הקב"ה לישראל נתן להם בפרהסיא. חוץ מן השבת שנתן להן בצניעא. שנאמר ביני ובין בני ישראל וכו'. ובפרשת ויקהל כתב רבנו בחיי ז"ל: וביום השביעי יהיה לכם קדש שבת שבתון. לא מצינו שהזהיר משה על השבת בכאן כמו שנצטווה בפרשה של מעלה וכו', על כן נראה לי, שנרמז לנו בכאן, שאין לגלות עניינים נסתרים בהמון. ולכן הזכיר למעלה וכו'. ועניינים נסתרים אלה הנכללין במצות שבת, נצטווה משה מפי הקב"ה לגלותם ליחידי ישראל. ולכך הזכיר שם דבר אל בני ישראל. שיודיע להם עניין השבת בנגלה ובנסתר. אבל כאן משה ידבר בהמון לכל עדת בני ישראל האנשים והנשים, ועל כן לא הזכיר מרמזי השבת העליונה ומן הנסתר שבה דבר. ולא רצה לדבר להן כי אם בפשט המצוה, בנגלה שבה בלבד וכו' עכ"ל. ולמש"נ אין צורך לדוחק הזה. אלא, כאן קודם חטא העגל, וכאן לאחר חטא העגל.

והנה ודאי עניין המשכן הוא כנ"ל וכמו שכתב גם הגר"א. אבל חטא העגל גרם שיהא נרמז במשכן גם המדרגה השפלה יותר וכפי שהיה במקדש ראשון ושני. וכמשי"ת. ולכן נשתנה סדר הפרשיות שבציווי הקב"ה למשה על מלאכת המשכן באו הדברים כפי הראוי במצב של התיקון השלם ולכן הקדים הקב"ה הציווי על השבת ופירש בה את ה"רזא דשבתא" וכמש"נ לעיל מדברי רבנו בחיי אבל משה כשמסר הדברים לישראל לא גילה להם את הבחינה הפנימית הואיל וע"י חטא העגל נתברר שאינם ראויים עדיין לגילוי הסוד. ולכן הקדים להם פרשת השבת בצורתה החיצונית גרידא שבוה יש משום אזהרה שלא

יטעו ויפלו במחשבות שאינן רצויות וכן"ל ואף עניין המשכן גילה להם רק מבחינתו החיצונית וכמשי"ת.

(ונמצא לפ"ז, שבאמת בשניהם גם בשבת וגם במשכן יש ב' בחינות, פנימית וחיצונית, אלא ההבדל ביניהם הוא, שבמשכן בולטת וידועה יותר הבחינה של דביקות והורדת שפע ואורות עליונים. עד שהוצרך שלמה ע"ה לטרוח להסתיר הדברים ולאפוקי מהם ולהבליט בדבריו דוקא את הבחינה החיצונית. משא"כ בשבת הוי העניין איפכא, כי הבחינה החיצונית היא הגלויה ונראית לעין כל. ואילו הפנימית היא סוד ורזא ודו"ק)."

הרב אומר כי גם בשבת וגם במשכן יש בחינה חיצונית גלויה, ובחינה פנימית. המשכן, כליו והמזבח טומנים בחובם סכנה: השכל עלול להיתפס בגללם למחשבות או דעות כוזבות, ולעבודה זרה (למשל, בשל ההבדל הדק בין העגל לכרובים). וכיוון שבני ישראל נחשדו בע"ז בעקבות העגל, היה חשש שייכשלו שוב במשכן ויטעו לחשוב כי יש כוח לבני אדם למשוך שפע מן העליונים ע"י פעולות שלא נצטוו. לכן לפני ציווי המשכן הוקדמה להם אזהרת השבת, שכן בשבת האדם שובת מכוחות היצירה שלו ומדגיש כי הקב"ה לבדו הוא המושל בבריאה.

בחינת רזא דשבת, שהיא בפנימיותה המדרגה העליונה של השבת, מתגלה בפרשת תשא, שם מודגש כי היא אות בין בני ישראל לקב"ה. על בחינה זאת של השבת להימסר בצנעא, אך החטא גרם כי גם המשכן יתגלה רק במדרגה השפלה יותר. לכן, אפוא, שונה הסדר: בציווי של ה' אל משה באו הדברים כפי הראוי במצב התיקון השלם, כשהמשכן נאמר תחילה ואחר כך השבת בבחינת רזא דשבתא, וכשמשה מסר את הדברים לישראל, הקדים את השבת בצורתה החיצונית כדי שלא יטעו ויפלו במחשבת ע"ז, כאשר אף את עניין המשכן מסר להם רק מבחינתו החיצונית.

ט. השבת במקדש

בפרק זה ברצוננו להתבונן בצירוף של שבת ומקדש יחד. נברר באיזה אופן באה השבת לידי ביטוי במקדש, ומהם גילוייה וצורתה.

1. היחס בין שביתה לעבודה

הרב שביב¹⁸¹ מפנה את תשומת ליבנו לנקודה מעניינת מאוד:

"קדושת הזמן מתבטאת בשביתה. כך בשבת הראשונה, בה שבת ה' מכל מלאכתו אשר עשה, וכך בשבתות עתידיות בהן ישבתו ישראל מכל מלאכתם.

181. הרב שביב, "מסיני בא", פרשת ויקהל עמ' קצ"ז-קצ"ח.

לעומת זאת קדושת המקום מתבטאת בפעילות, והמקום המקודש הוא מקום העבודה ושם "יומם ולילה לא ישבותו". שאם גם עיקר העבודה היא ביום הרי גם כלילה רוחשים על המזבח אברים ופדרים שלא נתעכלו. וזה לעומת זה ניצבים הכתובים:

"לא תבערו אש בכל משבתיכם ביום השבת" (שמות ל"ה, ג') – במקדש הזמן. "אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה" (ויקרא ו', ו') – במקדש המקום. ולא רק אש תמיד בו, אלא גם נר תמיד וגם לחם פנים תמיד, והעבודה הקבועה התמידית: עולת תמיד ומנחה וקטורת.

אפשר כי הקדמת שביתת השבת למלאכת המשכן, באה להעמיד את הבונים על מקומם. שעוד בטרם עושים הם בית לשם ה', ועלולים חלילה להעלות בדעתם כי הם פועלים מה למען ה', עליהם להפנים את רעיון יצירת הכול ע"י ה' יוצר כל. רעיון זה יופנם לתוכם ע"י שביתתם בשבת, שביתה שיש בה עדות כי ה' הוא שעשה את השמים ואת הארץ¹⁸².

עבודה קודמת לשביתה:

"התבוננות בעניין זה של עבודה לעומת שביתה, יכולה להראות לכאורה תמונה הפוכה, שלפיה קודמת עבודה במקדש לשביתת השבת. ואף זה מהכתוב בפרשתנו נלמד: "לא תבערו אש בכל מושבותיכם למה נאמר... במושבות אי אתה מבעיר, אבל אתה מבעיר בבית המקדש" (מכילתא). "עבודה דוחה את השבת" (שבת קל"ב, ב') – "דוחה שבת בתמידין ומוספין וקרבנות ציבור שזמנם קבוע" (רש"י שם).

מסתבר שיש להבחין בין בניית הבית והכנת הכלים לעבודה, שהם אינם דוחים את השבת, לבין עבודת התמיד עצמה, הנעשית אף בשבת, ואין להשביתה כלל.

באמת מצינו כי קדם המקדש לשבת. אמנם לא בעולם המעשה, אלא בעולם הרעיוני שקדם לו. שהנה במסכת פסחים (נ"ד, א') נמנים שבעה דברים שנבראו קודם שנברא העולם ובכללם נמנה בית המקדש. נמצא שמחשבת המקדש קדמה לרעיון השבת. אשר על כן אולי דוחה עבודת התמיד במקדש את השבת.

182. אולי נזכור כאן איסור אזהרת אש בייחוד, שכן כאן נאמר דיבור הלכתי ראשון על העם לאחר מעשה העגל. והעגל הרי באש נעשה ("ואשליכהו לתוך האש ויצא העגל הזה" – לב, כד). במלאכה שכבר נפלו בה יש להיזהר ביותר.

כמה מאפיינים לשבת במקדש עצמו:

- א. עצם בואם של האנשים למקדש.
 - ב. קרבן המוסף המיוחד לשבת.
 - ג. החלפת לחם הפנים על השולחן תוך כדי החלפת המשמרות.
- נתייחס עתה בתמצית לשלושת הנושאים הללו.

2. בואם של האנשים למקדש בשבת

את הפס': "את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו אני ה'"¹⁸³, מתרגם התרגום כך: "ית יומי שביא דילי תטרון ולבית מקדשי תהון דחלין אנא ה'". ניתן לפרש את דבריו¹⁸⁴ כתיאור כיצד תתבטא שמירת השבת – תעלו למקדש בשבת ביראה. ואכן, מבאר האבן עזרא: "שתבואו בכל שבת להשתחוות לפני, אל מקדשי". הרב ישראל אריאל מביא מספר ראיות מהתלמוד הירושלמי¹⁸⁵ מהן עולה כי אנשים ונשים היו עולים למקדש מן הערים ומן הכפרים שבארץ ישראל במיוחד בשבתות.

מכאן שהיה נהוג לקבל את השבת במקדש. דוגמא מעניינת לכך היא מה שתיקן שלמה ביחס לאבלים וחתנים בשבתות במקדש, כמובא בפרקי דר' אליעזר¹⁸⁶:

"ראה שלמה שמידת גמילות חסדים גדולה לפני הקב"ה, וכשבנה בית המקדש בנה שני שערים אחד לחתנים ואחד לאבלים ולמנודים, והיו ישראל הולכים בשבתות ויושבין בין שני שערים הללו, והנכנס בשער חתנים היו יודעין שהוא חתן, והיו אומרים לו השוכן בבית הזה ישמחך בבנים ובבנות, והנכנס בשער האבלים והיה שפמו מכוסה והיו יודעין שהוא אבל, והיו אומרין לו השוכן בבית זה ינחמך, והנכנס בשער האבלים ולא היה שפמו מכוסה היו יודעין שהוא מנודה והיו אומרין לו השוכן בבית הזה יתן בלבך לשמוע דברי חביריך ויתן בלב חביריך לסלוח לך ויקריבוך אצלם, כדי שיצאו כל ישראל ידי חובתן בגמילות חסדים".

מתוארת כאן גמילות חסדים ונוהג מיוחד שהתקיים בשבתות במקדש כלפי אנשים שהיו במצב העצוב ביותר באבלותם, ובמצב השמח בחייהם בחתונתם. שער מיוחד נבנה שם עבור האבלים והחתנים, ואצלו היו ניגשים לאלו כדי לנחמם, ולאלו כדי לשמחם. מכאן פשוט שאנשים היו נוהגים לעלות למקדש בשבתות, כדי לגמול חסדים בפועל בדרך קבע.

183. ויקרא יט, ל. 184. וכך מציע הרב ישראל אריאל בסידור המקדש חלק ב' בפרק השבת והמקדש עמ' 322 ואילך. 185. מעשר שני פ"ה ה"ב. 186. פרקי דרבי אליעזר יז.

3. קרבן מוסף

המוספין, בכלליותם, הינם קרבנות הקרבים בימים מיוחדים כחגים, ראשי חודשים ושבטות, ומהווים תוספת לעבודת התמיד היום-יומית. על שבת אומרת התורה¹⁸⁷: "וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימם ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו. עלת שבת בשבתו על עלת התמיד ונסכה".

א. רק שני כבשים

באופן יחסי לשאר המועדים, מספר הקרבנות המוקרבים בשבת הוא קטן: רק שני כבשים. וכך מעיר רבנו בחיי¹⁸⁸ ואומר: "בשלושה החגים, גם בראש חודש וכן בראש השנה ויום כיפורים, תמצא בכל יום שבעה כבשים מלבד עולת התמיד, וכאן בשבת לא ציוה להקריב כי אם שני כבשים". ומשיב רבנו בחיי:

"מפני שהשבת כבודו כפול – זכור ושמור¹⁸⁹, את שבתותי תשמרו, ולכך באו כל ענייני השבת כפולים. עומר כפול, אזהרותיו כפולות, שכרו כפול, עונשו כפול, שירו כפול וקרבתו כפול. ובמדרש: אמר הקב"ה, אין אני רוצה שתביאו לי בשבת יותר מכם, מה אתם שתי סעודות אף אני שני כבשים".

לפי המדרש, הקב"ה כביכול אינו מבקש יותר מבני ישראל כל השבוע, וכשם שביום חול בני ישראל מקריבים שני כבשים, כך מבקש הקב"ה שני כבשים גם בשבת. יתכן שניתן להבין שכל הכפילויות הללו נובעים מכך ששבת מייצגת גם את הקב"ה וגם את כנסת ישראל ועל כן כפולים כל ענייניה. לשאלת מיעוט הקרבנות, עונה אור החיים הקדוש כי הוא סוד הלחם משנה.

הרב הירש¹⁹⁰ מאפיין את קרבן המוסף של שבת כך:

"וביום השבת וגו'. העולה הנוספת בשבת לקרבן התמיד מבטאת את אופיו המיוחד של היום. עולה זו דומה לקרבן התמיד ואין ביניהם אלא זה, שקרבן התמיד כולל כבש אחד, ואילו קרבן מוסף של שבת כולל שני כבשים. ומכאן שהבדל המשמעות שבין שני הקרבנות האלה דומה להבדל המשמעות שבין המספרים אחד ושניים בבהמות קרבנות הציבור. והנה כבר עמדנו על ההבדל המהותי שבין קרבן המבטא את האומה על ידי בהמה אחת לבין קרבן המבטא אותה על ידי שתי בהמות (ויקרא כ"ג, י"ב–י"ג, י"ז, י"ט וכן במקומות אחרים). המספר אחד מבטא את האומה באחדותה, ואילו המספר שניים מבטא את

187. במדבר כח, ט-י. 188. רבנו בחיי שם. 189. רבנו בחיי מבאר בלשון הרמב"ן על הפסוק "את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו" – "כי השבת והמקדש זכור ושמור". 190. רש"ר הירש שם.

האומה כריבוי של יחידים. וזה הוא גם ההבדל שבין עולת התמיד לבין עולת השבת. הכבש האחד של התמיד מבטא את האומה כאומה. כלל ישראל ניגש אל ה' המנהיג והמכוון את גורלו הלאומי, וכל אימת שאור העם עולה ויורד מחדשת האומה את נדר הנאמנות והציות, והיא מקבלת על עצמה להתמסר אל המטרות המותוות לה על ידי רועה, אדוניה וריבונה.

בשני הכבשים של עולת השבת ניגשים כל היחידים של כלל ישראל אל בוראם ואדוניהם; כי ביום השבת הם שובתים מכל מלאכה, ובשבתה זו הם מניחים את עצמם ואת עולמם לרגלי ה' שהוא בורא העולם ואדוניו. וכדרך שהם מקיימים את השבתון של השבת, כן הם מבטאים בעולת השבת ש"רועה ישראל" הוא גם הרועה של כל נפש מישראל, כי "כרעה עדרו ירעה בזרעו יקבץ טלאים ובחיקו ישא עלות ינהל" (ישעיהו מ' י"א). והרי הם מחדשים עתה את נדר הנאמנות והציות לאל שהוא רועה את כל בריותיו, והם מקבלים על עצמם להתמסר למטרות שהוא קבע להם; שהרי לצורך המטרות האלה ברא אותם כ"בני אדם מישראל", ולצורך הייעוד הזה נתן להם חלק בעולמו ובכוחות האדם השולטים בעולמו.

נמצאת אומר: בקרבן התמיד כבר ניגש ישראל אל ה' כיחידה לאומית אחת – כבש אחד עם עשרון אחד ועם רביעית אחת של יין; אך ביום השבת הוא ניגש עוד פעם כריבוי לאומי, והרי הוא מייצג את כל הנפשות הכלולות באומה; ולפיכך הוא מביא שני כבשים עם שני עשרונים ועם שתי רביעיות של יין, ובמסגרת תודעת הכלל הלאומי הוא מבטא את יחסו של כל יחיד אל ה', ובתחושת הנברא שנתעוררה על ידי השבת הרי הוא מביא יחס זה לידי תודעה חיה...

מוסד השבת קדם לאומה, וגם מבחינת הרעיון הוא קדם לבחירתה ולייעודה, עד שניתן לומר שהגשמת מוסד השבת היא העילה והתכלית של בחירת ישראל. ואף על פי כן התמסרות האומה לייעודה היא הנושאת את השבת והשבת היא רק חלק עיקרי של ייעוד ישראל. משום כך גם ב"עולת שבת בשבתו" נאמר: "על עולת התמיד ונסכה". על ידי כך נתעלם כאן, כביכול, דין הקדימה של השבת, ולפיכך אפשר שהכתוב ביקש לחזור ולהבליט את עצמאות השבת ביחס לשאר כל המצוות; ומשום כך הזכיר כאן את השבת בלשון זכר, אף על פי שהיא באה בדרך כלל בלשון נקבה: "עולת שבת בשבתו" ולא "בשבתה".

הרב הירש עומד אף הוא על ההיבט הכפול של קרבן מוסף של שבת. לדבריו, "אחד" מבטא את האומה באחדותה; "שניים" מבטא את האומה כריבוי של יחידים.

ב. מדוע קרבן מוסף בשבת אינו כולל גם קרבן חטאת כבשאר המועדים?

מסביר החזקוני¹⁹¹:

"קרבן מוסף שבת לא כתיב ביה לא חטאת ולא כפרה ללמדך שאין קרבנותיו

באין לכפר לפי ששבת מכפרת אלא ריח ניחוח הן באין".

ואף הרב הירש¹⁹² מתייחס לסוגיה זאת:

"מוסף של שבת כולל רק עולה, ובניגוד לשאר כל המוספים אין מביאים עמו חטאת. אם נזכור את מה שאמרנו (פרשת ויקרא עמ' ס"ט ואילך) על מושג החטאת ועל יחסו לעולה, הרי חסרון החטאת במוסף של שבת מתבאר בנקל. שהרי כך למדנו מן ההלכות שנאמרו בשני סוגי הקרבנות האלה: תודעת החטאת, התחושה המדכאת של ירידה מוסרית ונטייה לחטא, איננה המטבע הנורמלי של ייעוד החיים של ישראל. אולם המועדים הם ימים מיוחדים שנקבעו על ידי ה' ועל ידי האומה כאחד. בימים אלה – ומבחינה זו גם ראש חודש הוא "מועד" (עי' שבועות י', א') – תיוועד האומה אל ה', ובלכתה לקראת אלוקיה הרי היא מבטאת בקרבנה את ייעודה האידיאלי; ובזכרה את השלימות האידיאלית הזאת הרי היא חשה צורך להביא גם חטאת, שהרי החטאת מבטאת את הפער שבין המציאות לבין אותה פסגה אידיאלית. כנגד זה מוסף השבת הוא רק השלמה לקרבן התמיד, כי התמיד מבטא את הכניעה לה' הנובעת מן התודעה הלאומית, ומוסף השבת רק מוסיף על כך את הכניעה לה' הנובעת מתודעת האדם כנברא, ומבין שתי אלה נוצרת רוח ההתמסרות השואפת לעלייה מתמדת. רוח זו תמלא אותנו בכל נשימה של חיינו, ולפיכך יש להרחיק את החטאת ממוסף השבת כדרך שיש להרחיק אותה מהתמיד עצמו".

על פי החזקוני, השבת עצמה מכפרת והקרבן הינו רק לריח ניחוח. לפי הרב הירש, מוסף השבת הינו השלמה לקרבן התמיד, כאשר העולה מבטאת את הכניעה לה'.

4. החלפת לחם הפנים בשבת

לחם הפנים שעל השולחן שבקודש מוחלף מדי שבת בשבתו ע"י המשמר הנכנס והמשמר היוצא. יש מקום להתבונן במצות לחם הפנים והשולחן כשלעצמם. מהי

191. חזקוני במדבר שם. 192. רש"ר הירש שם.

מהותם ומשמעותם הרוחניים? האם הלחם מוחלף דווקא בשבת כיוון שיש קשר מיוחד בין מצוה זו לשבת?

א. משמעות השולחן והבאת לחם הפנים

כריתת ברית ע"י הקב"ה:

ברצוננו להביא כאן את דבריו היפים של חובב יחיאל¹⁹³ המראה כי מספר פעמים מופיעים בתורה השולחן ואכילת לחם הפנים בפרט ביחס לכריתת ברית. כך בברית בין יעקב ולבן¹⁹⁴, כך בברית בין יצחק לאבימלך¹⁹⁵, וכך בברית האגנות¹⁹⁶:

"כששני צדדים מקיימים ארוחה סביב שולחן אחד, האכילה היא פועל יוצא של כריתת ברית. גם הזמנת המלך לאכול על שולחנו הינה ביטוי לכריתת ברית עם המלך. כך בשמואל ב' ט', י"ג: "ומפיבשת יושב בירושלים כי על שולחן המלך תמיד הוא אוכל הוא פסח שתי רגליו", וכך ניתן לומר גם במובן מסויים על סעודה לפני ה' בשולחנו של מלך מלכי המלכים. בלחם הפנים, שנים עשרה החלות מזכירות את שנים עשר שבטי ישראל (כמו למשל בהקשר לאבני השהם: "שישה משמותם על האבן האחת ואת שמות השישה הנותרים על האבן השנית כתולדותם... אבני זיכרון לבני ישראל" (שמות כ"ח, ט'-י"ב)). וכן במעמד כריתת הברית בהר עיבל בו ישנה חלוקה בין שישה שבטים בהר עיבל ושישה שבטים בהר גריזים, החלוקה של השבטים שייכת למושגי הברית והזכרון, ובציווי לחם הפנים עצמו אומרת התורה: "ביום השבת ביום השבת יערכנו לפני ה' תמיד מאת בני ישראל ברית עולם" (ויקרא כ"ד, ח').

העובדה שהלחם מוחלף מדי שבת בשבתו מזכירה ברמז את הקשר בין המילה שבועה ששורשה שבע ומשמעותה ברית. בברית אברהם ואבימלך סביב שבע הכבשות, נאמר: "על כן קרא למקום ההוא באר שבע כי שם נשבעו שניהם ויכרתו ברית בבאר שבע". במובן זה, הקשר בין לחם הפנים ליום השבת בולט בכינוי המשותף שלהם "ברית עולם", כמפורש באזכורה של השבת בהשלמת הציווי על מעשה המשכן בפרשת כי תשא¹⁹⁷: "ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם ברית עולם ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש". לפי זה, עריכת הלחם מדי שבת קשורה למושג הברית ומתאימה להגדרת השולחן כסעודת ברית.

193. במאמרו "תערוך לפני שולחן – השולחן ולחם הפנים", מגדים גיליון מד, אלול תשס"ו עמ' 33 ואילך.
194. בראשית לא, מד-נד. 195. בראשית כו, כח-לא. 196. שמות כד, ו-יא. 197. שמות לא, טז-יז.

בהמשך מאמרו, מראה חובב את ההקבלה הברורה בין השולחן לארון הברית. הארון נושא את מסמך הברית והשולחן מממש אותו ע"י עריכת סעודה משותפת לשני הצדדים הבאים בברית. הנחת הלחם על גבי השולחן במשך שבוע ימים מבטאת את הברית שעניינה הוא מערכת יחסים קבועה ויציבה בין הצדדים. אך המיוחד בהקשר זה הוא שעיקר העניין אינו אכילת השותפים, שהם כביכול הקב"ה וכנסת ישראל, אלא עריכת השולחן המשותף ביניהם.

ב. מקור הברכה לישראל ולעולם¹⁹⁸

ה' מצווה את משה: "והבאת את השולחן וערכת את ערכו"¹⁹⁹ ומתרגם תרגום יונתן (בתרגום לעברית): "ותעמיד את השולחן בצד צפון במשכן שכן מצד צפון בא העומר, ומשם באים רסיסי המטר להפריח אילנות ודשאים כדי שיתפרנסו מהם דיירי העולם". וכך לשון הזוהר הקדוש²⁰⁰ (בתרגום חופשי):

"שולחן לחם הפנים מקומו במשכן פנימה. על שולחן זה שרויה הברכה העליונה, וממנו יוצאת הברכה והמזון לכל העולם. שולחן זה אסור לו שיהא ריקן אפילו שעה קלה, אלא שיהא עליו לחם כל הזמן, שכן אין הברכה שרויה על דבר ריקן. ראוי הדבר שיהא על השולחן לחם תמיד, כדי שתהא הברכה העליונה שרויה עליו בהתמדה, שמתוך הברכה השורה על שולחן לחם הפנים שבמקדש, שופעת הברכה והמזון לשאר השולחנות בעולם המתברכים בגללו".

ומסיים הזוהר הקדוש:

"אף שולחנו של כל אדם צריך להיראות כך בשעה שהוא מברך ומשבח לבוראו, כדי שתשרה על שולחנו ברכה מלמעלה, ולא ייראה לפני ה' כששולחנו ריקן. שכן, כלל הוא, שאין הברכות העליונות חלות במקום ריקן מכל".

הזוהר מביא דוגמא לדבר מספר מלכים²⁰¹ בו מסופר כי "אשה אחת מנשי בני הנביאים צעקה אל אלישע לאמור... הנושה בא לקחת את שני ילדי לו לעבדים!" אלישע שואל את האישה: "הגידי לי מה יש לך בבית?" והיא משיבה: "אין לשפחתך כל בבית, כי אם אסוך שמן!".

198. עיקרי המקורות בחלק זה לקוחים מסידור של יום של הרב ישראל אריאל חלק ב', בפרק על שבת במקדש. 199. שמות מ, ד. 200. זוהר תרומה קנז, ב. 201. מלכים ב' ד, א.

מסתבר, שדווקא באותו "אסוך שמן" מועט, התרחש הנס; באמצעותו מילאה האישה את ביתה שמן לרוב ב"כלים רבים" וכך התקיימה בה נבואת אלישע: "ואת ובנייך תחיי בנותר!"

הוזה אומר: אין הברכה השמימית שופעת ואין הנס מתרחש אלא אם כן קיימת התחלה וראשית שיסודם באדם. ומסיים הזוהר הקדוש:

"לפיכך, אין זה ראוי ששולחנו של אדם ייראה כשהוא ריקן, שהרי הברכות העליונות אינן שופעות אלא על מקום שלם שיש בו ברכה... וזה סודו של שולחן לחם הפנים, שמניחים עליו לחם לפני ה', ולפיכך נאמר: ונתת על השולחן לחם פנים לפני תמיד".

הנחת לחם לפני ה' תמיד מזמינה את הברכה האלוקית ומאפשרת לה לחול על משהו קיים. מצד אחד יש כאן שיתוף משמעותי של האדם, ומצד שני שיתוף האדם הוא זה שמאפשר את גילוי השפע האלוקי בפועל ואת הברכה הגשמית, דרך מעשיו. כותב בעל ספר החינוך²⁰²:

"משורשי המצוה. שציוונו האל ברוך הוא מצוה תמידית בלחם לפי שבו יחיה האדם, ועל כן צריך אליו להיות הברכה מצויה בו תמיד, ומתוך עסקנו בו לקיים עליו מצות השם יתברך יהיה הרצון והברכה חלים עלינו ויתברך במעינו, כי בכל שעושה בו האדם רצון השם יתברך בו הוא מתברך, ולפי כל עניין ועניין שישים מגמת פניו ומחשבותיו ועסקיו בדבר מצוה לפיהן מעין הברכה נובע עליו. וכן מצאתי להרמב"ן ז"ל, וכעין מה שאמרו זכרונם לברכה (ראש השנה ט"ז, א') הביאו לפני עומר בפסח כדי שיתברכו לכם תבואה שבשדות, נסכו לפני מים בחג כדי שיתברכו לכם גשמי שנה, תקעו לפני שופר של איל כדי לזכור עקדת יצחק. ועל הלחם הזה בעצמו אמרו (יומא ל"ט, א') כי מפני שהוא תשמיש המצוה ובו נעשה רצון האל, היתה הברכה דבקה בו ביותר, וכל אחד מן הכהנים שהגיע לו ממנו כפול היה שבע. ואלה הדברים, כגון שולחן ומנורה ולחם הפנים והקרבנות, ככולן נצטוינו מצד המקבלים, וכעניין שכתבתי, אין ספק ופקפוק לכל מבין עם תלמיד, שאין חסר תבונות בעולם יחשוב שבסידור לחם בבית על שולחן, שנניחנו שלם ונקחנו שלם ומבורך, תקובל שום הנאה למעלה חלילה, לא במראה ולא בריח ולא בשום צד, רק שציוונו בכך לחפצו ברוך הוא שנתברך ממנו מרוב מידת טובו. גם הלבונה הבאה עם הלחם שנכתב בה (ויקרא כ"ד, ז') אשה לה', ואמרו המפרשים שאין מן הלחם לגבוה כלום אלא הלבונה שנקטרת בכל שבת

202. ספר החינוך מצוה צז, מצות סידור לחם הפנים ולבונה.

כשמסלקין הלחם, אין כוונתם חלילה להיות חילוק כלל בין הלבונה והלחם למעלה, וקיום מצות האל בלחם ובלבונה אחד הוא, כי כמו שציוה האל ברוך הוא להסדיר הלחם לפניו ונעשה רצונו וסדרוהו, כן נעשה רצונו בלבונה שציוה להקטיר והקטירוהו, קצב אחד לכל".

בעל ספר החינוך הולך במגמתו של הזוהר ומקביל את עניין לחם הפנים לעומר, לשתי הלחם ולמים, שמכוח הבאתם למקדש מתברכים; בפסח – התבואה, בשבועות – פירות האילן ובסוכות – גשמי השנה. שלושת הרגלים הם ימי דין, ובכל אחד מהם יש זיקה ליבולה של ארץ ישראל, קציר ואחר כך אסיף. אומרים חז"ל: "הביאו לפני עומר בפסח כדי שתתברך לכם תבואה שבשדות... נסכו לפני מים בחג כדי שיתברכו לכם גשמי שנה". בהבאת התבואה, הפירות והמים למקדש, אנו מבטאים באופן עמוק את ההכרה כי ה' הוא מקור הברכה הגשמית. יש בכך הודאה כפולה, על שתי משמעויות המילה: א. הודאה על הטוב – שפע הברכה הניתנת לנו בכל רגל.

ב. הודאה על האמת – ה' הוא מקור הטוב.

כאשר מינה דוד את שלמה ליורשו, נתן לו לעיני קהל ישראל את התוכניות לבניין המקדש, ואמר כלפי מעלה: "כי ממך הכול ומידך נתנו לך"²⁰³ – הכול מאת ה', ואנו מביאים לו משלו. מימרא זו מבטאת בזעיר אנפין את כל מהותו של המקדש – מקום מרכזי בו אנו מבטאים את הכרתנו כי הקב"ה הוא מקור הכול, ומביאים לו ממה שהעניק. בכך אנו מרגישים ומבטאים את אדנותו ומלכותו עלינו ועל העולם כולו. ה' מעניק לנו את כל הברכה הגשמית – ואנו מביאים למקדש חלק קטן ממה שהעניק לנו, כדי להכיר על כך תודה ולבקש שימשיך ויעניק לנו ברכה גם בהמשך²⁰⁴.

בסוכות מביא עם ישראל למקדש את טיפות המים האחרונות – על מנת שה' יברך אותנו בגשמי ברכה בשנה החדשה. הבאת התבואה והפרי למקדש מקרבת את ישראל לאבן השתיה שבקודש הקודשים, ממנה נברא העולם. לשם אנו מצווים להביא את התבואה, הפירות והמים, על מנת להדגיש כי כל הברכה באה מאת ה' – מקור הכול. העומר מתיר את התבואה החדשה במדינה, ושתי הלחם (הבאת חמץ) את זו שבמקדש. יחד, הם מהווים קרבן תודה שמביאה האומה על ברכת הארץ.

בהמשך למגמה זו ובכיוון הזוהר: כשם שבכל מועד מביא עם ישראל את היבול ופרי הארץ מתוך ציפיה כי מכוחם ה' יעניק ברכה גשמית באותה עונה, כך מדי שבת בשבתו מביא העם שנים עשר לחמים ומכוחם מבקש שתחול ברכה. התורה מדגישה במיוחד: "ביום השבת ביום השבת יערכנו לפני ה' תמיד מאת בני ישראל ברית עולם"²⁰⁵. בשונה מן העומר בפסח, שתי הלחם בשבועות והמים בסוכות, המובאים במועד מסויים

203. דברי הימים א' כט, יד. 204. וראה מלאכי ג', י. 205. ויקרא כב, ח.

והבאים לבטא את הכרת הטוב לקב"ה על התבואה, פירות האילן והמים, לחם הפנים הנערך לפני ה' "תמיד" בא לבטא את הברכה התמידית והקבועה על המזון הבסיסי; אותו שפע הניתן מאת ה' בדרך קבע והמאפשר את עצם הברכה והקיום של העולם הגשמי בכלליותו. במובן זה מדגישים מאוד הזוהר ובעל ספר החינוך את הכרת הטוב מחד ואת הברכה החלה על מעשי האדם מאידך.

ייתכן בהחלט לקשר גם את עניין זה לשבת, שהוא היום בו הקב"ה ברא את העולם, שאותו הוא מחדש מתוך מנוחתו, ושאינ כמוהו לביטוי שייכות הבריאה אליו. כאמור, גם בשולחן לחם הפנים, הנערך לפני ה' תמיד, יש ביטוי מובהק לנוכחות וגילוי ה' בעולם דרך שפע הברכה המקיים אותו. אם כן, גם מתוך טעם זה של מצות עריכת לחם הפנים, ניתן להבין את הזיקה בינה לבין השבת.

בכיוון זה הולך גם הרב הירש בפירושו לפרשה²⁰⁶:

"ביום השבת וגו'". בימי המעשה אדם נאבק עם הטבע ועם החברה כדי ליזכות בחיים ובאשר; ואילו ביום השבת כל יחיד מישראל שובת ממלאכה זו; באותה שעה הרי הוא מכניע את עולמו ואת שאיפתו למזון ומוסרם לידי בורא העולם ומלכו; וביום זה כלל ישראל שולח את נציגו הכהן אל השולחן שבמקדש התורה; והרי הוא מניח שם את "לחמו" ואת "לבונתו" כדי לבטא "לפני ה' תמיד": כי בורא העולם ומלכו הוא אב ומלך לכל באי עולם והן זו כל תורת השבת; ואילו גורל ישראל נתון להשגחתו המיוחדת של ה'; וזו נעשית לישראל לברית מיוחדת, לברית עולם. אותה ברית עולם היא שיא כל המצוה, ועל פיה יתבאר מקומה בסיום פרשת המועדים. יציאת מצרים, מתן תורה, הכפיה על חטא העגל, ניסי הקיום של הסוכה במדבר – כל אלה הניחו את היסוד; ויסוד זה יתחדש בלב האומה בימי הזיכרון של המועדים; אך אין זה אלא היסוד לאותה ברית עולם שה' כרת עם ישראל. ברית זו נכרתה לדורות עולם, באמצעות אותן עלילות; והיא מתגשמת בכל עת בהנהגת ה', המשגיח "תמיד" על גורל ישראל. וישראל יבטא, שגם הוא מכיר באותה השגחת ברית; הוא יפעל תמיד על פי רוח אותה ברית; ותמיד ישעבד את גורלו להשגחת ה' ולהנהגתו. ביטוי לכך הוא הלחם לפני ה' תמיד מאת בני ישראל; ועל שם כך הוא קרוי גם לחם הפנים: לחם המונח לפני ה', וה' נותן בו את עיניו; הוא לחם ההשגחה המיוחדת של ה'. ומסורת היא בידינו, שיש צד שווה בין נר מערבי לבין לחם הפנים: השגחת ה' המתמדת על אור ישראל נתגלתה גם כלפי חוץ; שהרי הנר המערבי לא כבה עולמית; וגם לחם הפנים נשאר חם כל השבוע

(מנחות כ"ט, א'); היה בכך משום סימן חיצוני להשגחת ה': כי ה' משגיח תמיד על קיומו החומרי של ישראל. "נס גדול נעשה בלחם הפנים – סילוקו כסידורו" (שם).

ג. איך מתבצעת בפועל העבודה²⁰⁷

כך היה סדר הדברים במקדש בשבת: ארבעה כהנים היו מביאים להיכל את שנים עשר הלחמים, כאשר שניים היו נושאים שישה לחמים כל אחד, ושניים היו נושאים בזיך לבונה כל אחד. לעומתם היו עומדים ארבעה כהנים אחרים, ונוטלים את שנים עשר הלחמים והלבונה שהיו מונחים על השולחן מאז השבת שעברה. אלה חולקו בין כהני המשמרות שהתחלפו מדי שבת בשבתו²⁰⁸. במסכת חגיגה²⁰⁹ מובא שלחם הפנים היה שומר על חומו וטריותו משבת אחת לשניה, וכלשון חז"ל שם: "מגביהין אותו (את השולחן) ומראין בו לעולי רגלים לחם הפנים, ואומרים להם: ראו חיבתכם לפני המקום: סילוקו – כסידורו". פירוש הדברים: "סילוקו" של לחם הפנים מן השולחן בשבת היה "כסידורו" בשבת הקודמת, שכן נשאר חם וטרי כשהיה. היה, אפוא, נס תמידי שהתרחש בלחם ובשולחן, ותיקנו חכמים להראותו לציבור בעת התכנסות העם ברגל במקדש.

5. החלפת המשמרות במקדש בשבתות

חלוקת המשמרות נעשית לראשונה כבר על ידי משה רבנו כמבואר בגמרא²¹⁰: "משה תיקן שמונה משמרות ודוד ושמואל העמידום על עשרים וארבע משמרות". המשמרות היו מחולקות לבתי אב. לדעת רש"י היו בכל משמר שישה בתי אב שהיו עובדים בכל יום, וביום השבת כולם היו עובדים כאחד (לפי ר"ת והמאירי היו שבעה בתי אב). בכל שבת בבוקר, לאחר הקרבת קרבן התמיד של שחר היו מתחלפים המשמרות והיו מברכים זה את זה²¹¹. המשמרת היוצאת היתה מברכת: "מי ששיכן שמו בבית הזה הוא ישכין ביניכם שלום ורעות"²¹². תחילה נדגיש את העובדה שכולם עובדים כאחד בשבת. שנית, בנוסח הברכה שמברכת המשמרת היוצאת היתה השכנת שלום ורעות. במובן זה, שבת באה לידי ביטוי במקדש בעניין השותפות והאחדות בין המשמרות לבין עצמן, דבר המשקף צד מהותי בוודאי, הן של השבת והן של המקדש.

207. ראה בהערה 184. 208. ראה רמב"ם הל' תמידין ומוספין פ"ה, וכן פ"ד, הי"ב. 209. חגיגה כו, ב. 210. תענית כז, א. 211. לגבי המעמדות, שבת לא התענו וגם לא קראו במעשה בראשית, התפללו תפילת המעמד בשחרית. 212. ברכות יב, א.

מעניינת העובדה שזמן החלפת המשמרות הוא בשבת עצמה²¹³.

6. השבת במקדש יחזקאל

נביא כאן היבט נוסף בתמצית: הזיקה בין שבת למקדש, במקדש המתואר אצל הנביא יחזקאל.

בפרקי הגאולה של הנביא יחזקאל ישנו מקום מיוחד לתפקידו של הנשיא במקדש כמייצג את כל ישראל. בהקשר זה נאמר כך²¹⁴:

”כה אמר ה' אלוקים שער החצר הפנימית הפנה קדים יהיה סגור ששת ימי המעשה וביום השבת יפתח וביום החדש יפתח, ובא הנשיא דרך אולם השער מחוץ ועמד על מזוזת השער ועשו הכהנים את עולתו ואת שלמיו והשתחוה על מפתן השער ויצא והשער לא יסגר עד הערב, והשתחוה עם הארץ פתח השער ההוא בשבתות ובחדשים לפני ה', והעלה אשר יקרב הנשיא לה' ביום השבת שישה כבשים תמימים ואיל תמים, ומנחה איפה לאיל ולכבשים מנחה מתת ידו ושמן הין לאיפה”.

מבלי להיכנס לפרטי הקרבן, יש כאן התייחסות מיוחדת בזיקה בין הנשיא למקדש בשבת. שער החצר הפנימית ייפתח ביום השבת ובראשי חודשים. הנשיא יבוא ויעמוד על מזוזת השער, הכהנים עושים את קרבנותיו (עולה ושלמים) והוא משתחוה על מפתן השער ויוצא כשעם הארץ ישתחוה פתח השער.

שער המקדש החיצון הפונה קדים סגור. שער זה יהיה סגור ”ואיש לא יבוא בו כי ה' אלוקי ישראל בא בו והיה סגור”²¹⁵, והנשיא ישב בו לאכול לחם לפני ה'. ואילו שער החצר הפנימית הפונה קדים יהיה סגור ששת ימי המעשה וביום השבת יפתח.

המקדש מייצג את מקום שכינתו של הקב"ה, ההנהגה העליונה של הקב"ה מתגלה בשבת ועל כן ביכולתו של הנשיא דווקא ביום הזה – בשבת, להיכנס ולהקריב את קרבנותיו.

ועם כניסתו, כשהוא עומד על מזוזת השער הוא משתחוה תוך כדי שהכהנים עושים את קרבנותיו. כניסה זו והשתחויה זו של הנשיא בשבת על הקרבנות, מהווה את ההכרה העמוקה בכפיפות המוחלטת לקב"ה, המתבטאת בזמן ובמקום – בשבת ובשער החצר הפנימית, הנפתח רק בשבת ורק לנשיא.

213. לא מצאנו התייחסות לעניין זה. ייתכן שהדבר נובע מ"סיבות מעשיות", אך ייתכן שהמפגש בין שתי הקבוצות הוסיף לכבודו ולפארו של המקדש, דווקא בצירוף של קדושת הזמן וקדושת המקום.

214. יחזקאל מו, א-י. 215. שם מד, ב.

סיכום

לא התיימרנו בשורות אלו להקיף את הזיקה בין שבת למקדש. אלו שני נושאים מרכזיים בהווייתנו, כפי שהדבר משתקף מהיקף הזכרתם בתורה שבכתב, בתורה שבעל פה וכן אצל מוני המצוות. ניסינו רק לגעת בכמה סוגיות בהן בא לידי ביטוי הקשר בין הנושאים.

בשלושת המימדים עליהם מדברת החסידות: עולם, שנה ונפש – מקום, זמן ואדם; תופסים שבת ומקדש וזיקתו של האדם אליהם מקום מרכזי ביותר.

בהיבט הקדושה הראנו את קדימת קדושת הזמן לקדושת המקום, הן מצד מקור הקדושה, הן מצד נצחיותה.

עסקנו בהרחבה בהיבט המלכות המתגלה בזמן (שבת) ובמקום (מקדש); ובהיבט החיבה והקשר האינטימי בין כנסת ישראל לקב"ה, הן ביחס לשבת והן ביחס למקדש. נגענו במשמעות הצירוף ביניהם ביחס לשבת, שהיא כלה מלכתא, וביחס לכרובים והמקדש, שהם כסא וארמון מלכות וכן מקום לחיבה האינטימית ביותר בין הקב"ה לכנסת ישראל.

גם מהבחינה הפרשנית יש זיקה עמוקה בין הציווי על מלאכת המשכן לבין השבת על כל המשתמע מכך; הן בעניין השלמתה של הבריאה ע"י המשכן, הן בלימוד לגבי היקף, מהות ואיכות המלאכות האסורות הנלמדות ממנו, והן בשאלת משמעות סדר הפרשיות עצמן.

בנוסף לעיסוקנו בצירוף שמירת שבת וביאת מקדש כשבשניהם ההתייחסות היא למי שצויה עליהם, חתמנו בהתבוננות בצביון השבת במקדש עצמו, בבחינת הקדמה והזמנה ליום שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים.

יהי רצון כי מתוך עיסוקנו בסוגיה זאת נזכה להמליך את הקב"ה עלינו בזמן, בשבת ובמקום, מתוך זיקתנו הראויה למקום המקדש ולמהותו. ונזכה גם כן להתבונן כראוי ולהתקדש בקדושת הזמן והמקום. אמן כן יהי רצון.

צירופי שמות

והנה אמרו חז"ל שכ"ב עשיות עשה יתברך במעשה בראשית. ובוודאי שזה נגד הכ"ב אותיות התורה הקדושה, שבאותיות אלו נברא העולם. והנה כמו כן היו עשיות המשכן בכוח הכ"ב אותיות ובצירופי שמות היוצאים מהם, היו עושים המשכן שלמטה שיהיה מכוון עד שלמעלה, שיתחבר ויזייחד המשכן של מטה עם של מעלה, וזה שאמרו יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהם שמים וארץ... שע"י האותיות אלו נעשה יחוד בין בחינת שמים וארץ... כן היה יודע בצלאל אותיות אלו ליחד ע"י משכן תחתון למשכן עליון. והם כ"ב האותיות וצירופים ויוצאים מהם וכן השם הקדוש הגושפנקא הנ"ל שגימטריא "טוב", היה במעשה המשכן וזה מרמז שהיה במשכן ל"ט מלאכות כמו שאמרו חז"ל כי כ"ב אותיות ושם טו"ב בגימטריא כ"ב וי"ז הרי גימטריא ל"ט... והם כלל המשכן שהיא דוגמת מעשה בראשית.

ר' נפתלי צבי הורביץ "זרע קודש" ויקהל

שבת והמקדש, האזהרה האלוקית

בהתחנך הנביא ישעיהו לשליחתו הרמה, להיות ציר ה' אל עמו, נפתחו עיניו לראות את ה' יושב על כסא רם ונישא, ואוזניו לשמוע את קול השרפים העומדים ממעל לו וקוראים זה אל זה ואומרים: "קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלוא כל הארץ כבודו". מקול קורא זה נעו אמות סיפי ההיכל וימלא הבית עשן (ישעיהו פרק ו').

קול רעם כזה, מניע סיפי היכלותינו, היתה המילה הקטנה "אך", אשר בה הזהיר ה' על קדושת השבת בצוותו על בנין המקדש. "ועשו לי מקדש - אמר ה' - ושכנתי בתוכם" (שמות כ"ה, ח'), "אך את שבתותי תשמורו!" מקדש ומזבח, שולחן ומנורה, קטורת ולבונה - מהבל המה יחד, אם מחוץ למקדש תחללו את השבת. ביקור ההיכל הוא חילול הקודש, שירים ותשבחות המה חירופים וגידופים, אם המבקרים המשוררים לא ישמרו את השבת מחללו.

ר' שמשון רפאל הירש "מהתנה טובה" עמ' נ